

KNJIŽEVNI KONKURS ULAZNIKA 2013

UlaZnik

**KULTURA
UMETNOST
DRUŠTVENA PITANJA**

KNJIŽEVNI

KONKURS

UlaZnik

2013

vlaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. XLVI, decembar 2013.
broj 238

ZA IZDAVAČA
Vladimir Vasiljev

REDAKCIJA
Vladimir Arsenić (glavni urednik)
Vladimir Vasiljev (odgovorni urednik)
Mića Vujičić, Goran Lazičić,
i Vladimir Tot (tehnički urednik)

KOREKTURA
Dragana Sabovljević

IZDAVAČ
Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

ULAZNICA

Sadržaj

Saopštenje žirija književnog konkursa *Ulaznica 2013*, 3

POEZIJA

Željka HORVAT ČEČ: *Da sam ja muško*, 7

Adisa BAŠIĆ: *Breaking News*, 10

Predrag MILOJEVIĆ: *Oni su bili pesnici još tad*, 15

Nada CRNOGORAC: *Naklon*, 30

Vladimir MILOJKOVIĆ: *Triptih o muškarcima, jetri i umiranju*, 35

PROZA

Bojana BABIĆ: *Premijera*, 41

Ružica AŠČIĆ: *Ruke koje su dirale ribu*, 47

Predrag STRAŽMEŠTER: *O Lenki, Peri i kurijama*, 58

Slaviša OBRADOVIĆ: *Kratki ogled o trgovini*, 66

Miloš PETRIK: *Predizborna tišina*, 71

ESEJ

Dunja ILIĆ: *Između apokalipse i novog sveta – Put Kormaka Makartija*, 79

Biljana POPOVIĆ: *Fragmentarnost*, 91

Aleksandra MAKSIĆ: *Mišljenje koje izaziva drhtanje*, 100

Saopštenje žirija književnog konkursa *Ulaznica 2013*

Žiri književnog konkursa *Ulaznica 2013*. u sastavu Zvonko Karanović, književnik iz Beograda i predsednik žirija, Saša Ilić, književnik iz Beograda i Vladimir Arsenić, urednik časopisa, sa zadovoljstvom je konstatovao da se na javni poziv i ove godine odazvao zavidan broj autorki i autora koji su poslali preko 2000 radova u ukupnom zbiru. Radovi su stigli iz svih država bivše Jugoslavije, a raduje da su stizali iz drugih evropskih država. U obilju ponuđenih radova, najviše je bilo proznih, nešto manje poetskih, a srazmerno manje esejističkih. Ova količina i geografska razuđenost svedoče o važnosti koju ovaj konkurs ima kako u Srbiji tako i u regionu, a nagrađeni radovi, autorke i autori uveravaju nas da je odluka da se konkurs proširi izvan granica Srbije i time pojača konkurencija bila ispravna.

Jednoglasnom odlukom žiri je odlučio da nagradi sledeće radove:

POEZIJA

Prva nagrada: Željka Horvat Čeč, Rijeka – *Da sam ja muško*

Druga nagrada: Adisa Bašić, Sarajevo – *Breaking News*

Treća nagrada: Predrag Milojević, Mladenovac – *Oni su bili pesnici još tad*

Pohvaljeni radovi:

Nada Crnogorac, Bjelovar – *Naklon*

Vladimir Milojković, Subotica – *Triptih o muškarcima, jetri i umiranju*

PROZA

Prva nagrada: Bojana Babić, Pančevo – *Premijera*

Druga nagrada: Ružica Aščić, Zagreb – *Ruke koje su dirale ribu*

Treća nagrada: Predrag Stražmešter, Novi Sad – *O Lenki, Peri i kuriji*

Pohvaljeni radovi:

Slaviša Obradović, Banja Luka – *Kratki ogled o trgovini*

Miloš Petrik, Beograd – *Predizborna tišina*

ESEJ

Prva nagrada: Dunja Ilić, Kikinda – *Između apokalipse i novog sveta – Put Kormaka Makartija*

Druga nagrada: Biljana Popović, Beograd – *Fragmentarnost*

Treća nagrada: Aleksandra Maksić, Zrenjanin – *Mišljenje koje izaziva drhtanje*

Nagrađeni i pohvaljeni radovi odražavaju raznovrsnost pristiglih tekstova i mnoge od tendencija koje se mogu uočiti među autorkama i autorima na književnoj sceni koja obuhvata kulturni prostor bivše Jugoslavije, odnosno bhsc jezika. Tematski raznoliki i ispisani sa zavidnim književnim umećem i uverljivošću, ovi tekstovi su se iz mnoštva izdvojili ukupnim utiskom i zrelošću izraza.

U svom radu žiri je vrednovao isključivo kvalitet umetničko-jezičkog izraza koji je u nagrađenim radovima nesumnjiv. Organizatori se zahvaljuju svim učesnicima na konkursu jer su pred žiri stavili veliki posao i odgovornost. Nadamo se da će konkurs i sledeće godine biti ovako raznovrstan i neizvestan.

Zrenjanin 15. 11. 2013.

POEZIJA

Željka HORVAT ČEČ

da sam muško

da sam muško
sada bih puštala brkove
i bradu
vozila motor
na jednom kotaču
i vikala
mahnite se pičke!
da sam muško
pišala bih na uglu
i otišla u vjetar
u Trst,
Napoli,
Barcelonu

baka je bila mali Jeti

Sadako je željela živjeti
Jesenjin nije
neki ljudi vole reference
ja ponekad ne volim komunicirati
ipak,
ponekad s bakom, ali ne preko telefona
pričam
kraj stative i lopte
pjevamo pjesme o slobodi
kroz miris gacija
šire se riječi
šteta
šteta, što je na groblju

situacija

ne volim ti ja Milana
rekla je žena koja je uzgojila velike sise
on je pokazao prstom prema zatvorenom prozoru
okrenula se glava hipstera prema nama
na tren
njega ne zanimaju sise
on gleda u vrata
a na vratima nacrtan križ
teško je reći peder kraj velikih sisa
i ženu boli kičma
kaže od loših balkanskih vlakova
ali dobro je
barem se puši

jednoga dana do izdaje

Jednoga dana ću opljačkati banku i pomoći siromašnima.
I sebi. I obitelji.
Ako me ne uhvate.
Jednoga dana ću šetati šumom i pjevati kao umiruća ptica
dok ne ostanem bez perja.
Jednoga dana ću naići na ranjenu životinju i pomoći joj.
Neću je ubiti, bit će mi obitelj,
a obitelj se ne ubija.

Osim kod izdaje.

potezi

još uvijek crtam krive krugove
lica bez nade
bez ušiju
svima su iste ruke
dječji nos
i staračka ramena
nema haljina
nema vjetra
nema košulja
onih kariranih
a to bi mi trebalo da viknem
Sloboda!

Breaking news

Jagorčevina noćas
u iznenadnom napadu
zaposjela park.
Više detalja u prilogu...

Jedan školski autobus
stigao na cilj bez sudara
pun simpatija i
mirišljave uredne djece.

Radnici ozbiljne male slastičarne
ne štrajkuju-
peku deset rođendanskih torti
i jedanaestu „sretno useljenje“.

Jedna temperatura uspješno skinuta
oblogama, tušem, mlakom vodom.
Ogromno olakšanje koje je nastalo
nije izazvalo znatnija pomjeranja na berzi.

I za kraj, nešto o vremenu...

Dvoje kolega iz meteorološkog zavoda
jutros je nakon višegodišnje službe
ozbiljnim tonom, kraj mjernog instrumenta,
jedno drugom izjavilo ljubav.

Domaća

smjestio te u gostinjsku sobu
da ne skrnavi
bračnu postelju
lupkaš glavom o stranicu
prekratkog rezervnog ležaja
u sobi gdje se suši
oprani veš
dok je zauzet tvojim grudima
gledaš
poznati džemper
pitome bijele potkošulje
njen iznošeni bež grudnjak
prizor domaći do ganuća

Komemoracija

Oba puta je zaraslo.
Jednom je puklo od
stražareve čelične kugle
drugi put od ljubavnog stiska
mojih nogu.

Ljubim ti zaraslu sljepočnicu
živo meso ispod zarasle kože.
Ližem brazdu kojom je
niz tvoja leđa klizila krv,
ližem tvoju krv.

Jedna lomljena noga je
ostala kraća.
Ova noga koju noćas
snažno stišćem svojim
putenim butinama.

Ova vrela glava
u mojim rukama
obrtala se nekad
u ritmu stražareve
neumorne pesnice.

Kako je dobro što si živ!
Kako je ukusno tvoje živo meso!

Na travi ni na betonu noćas nema nikog.

Ležali ste na betonskom igralištu škole.

Noćas ovdje nema nikog.
Samo ti i ja.
Nema cvijeća.
Nema sjećanja
u mikrofon
okrugao kao čelična kugla
koja lomi rebra.

Samo ja koja ljubim
zaraslu kožu
na zaraslom lomu. I ti
čije sjeme
ovu pustu zemlju oplodava.

O čemu razmišlja

komšinica
prva kuća izvan bodljikave žice
proljeće vlaga mirisi
o čemu razmišlja gospođa dok sa radoznom strepnjom
u finim vrtlarskim rukavicama
pobada lukovice u rahlu zemlju
prozorske saksije

ima li u mislima ičeg
osim nade i čiste radosti
zbog budućeg
bogatog mirisnog cvata

vozač autobusa
koji pojačava grijanje
pregrijanim putnicima
o čemu razmišlja
vozač autobusa koji staje
i otvara vrata kontroli dobrovoljcima
sa letvom u koju su zabili oštar ekser
ima li u njegovim oznojenim mislima
voznog reda
sigurnosti putnika
ili tek čiste radosti
zbog skorog završetka smjene

računovođa
pognut nad papirima
dok pokušava u sve uvesti nekog reda
o čemu razmišlja računovođa
koji pravi tabele
organizuje nabavku jer drugi su aljkavi
ima li u njegovim mislima
ičega osim suvišnih rashoda
neracionalne upotrebe zraka
gubitaka
ima li u njegovim knjigama traga od
nenadoknadivog minusa –
hoće li ga barem broj mrtvih
do kosti ugristi za ruku
pokuša li ga utisnuti
u predviđeno polje

Skidači zvijezda

Najduže će trajati
postavljanje skele,
procijenio je odmah.
Zatim dugo pravio proračun.
Išlo je sporo i zapinjalo lako.
Dodavala sam ključeve, matice, vijke.
Stalno je pravio pauze.
Mijenjao dogovor.
Tražio nove rokove.
Hvalio svoj rad.
Ko vam je, gospođo,
skidao prije mene
zvijezde s neba,
vidim neki šalabajzer...
Nekoliko puta ga umalo otjerah.
Al onda bi krenulo
pa sam bivala slaba.
Amater, shvatiću tek dugo dugo poslije.
Kada sam vidjela
kako to pravi majstori rade.

oni su bili pesnici još tad

imali su stil i formu
istesanu rečenicu
i ispečen zanat
izlazile im zbirke
još dok sam sa šlepera
u luci beograd
dole iza dunav stanice
istovarao brašno iz belorusije
to i parafin u rinfuzu
jebem ti
oni su bili pesnici
radili su ono što inače
pesnici rade
išli zajedno u bioskop
polemisali o životu
uvlačili se domaćicama
u kuhinje i gaćice
a ja praznio kamione
sa momcima otesanim od brega
što od vrata kidaju glave
ako oči slučajno pošalješ
među sifone njihovim draganama
znate ih
to su oni kurčeviti u leđa
koji počinju da plaču
negde kod dvadesete tone
ne slušaju ih ruke
bajo
ne treba tu snaga
ne pomaže dizanje tegova
nego gade
šamaraj te džakove

slaži na palete
ili nikad pesnik od tebe
ionako nisi
ni za kurac
još jedan
pa još jedan
dvadeset komada do tone
svaki pedeset kila
bolje to nego kašika
sa usijanom lavom u livnici
ona ima šezdeset
onda stiže još jedan
počinje novo brojanje
nema kraja iako je deset uveče
a ti počeo jutros u šest
radi još
čekaju kamioni na carini
telefon zvoni sto puta na dan
i sto puta tvoj šef kaže
zvonilo ti dabogda u kapeli
ovo je poslednji za danas
pa se javi i klima glavom
dok stoji mirno i govori
da da da
da se čuje kako dobro jebu
a govнар pored tebe
žali se da ima bruh
ne može više
ti pakuješ i njegov deo
radnička solidarnost
lomi se kičma
mozak daje komandu
meso na rukama se ne pomera
ali ti ipak radiš
istovariš i to
a on te sutra ocinkari kod šefa
što si onomad zakasnio

deset minuta
belorusko brašno u luci beograd
to je bila poezija

subotom uveče šljokaš
sa sebi sličnima
pretvaraš marginu u površinu
posle petog zaboraviš ko si
slažeš priču nekoj gaduri
da radiš u špediciji
ona ti ne veruje
normalno
i ti ideš dalje
u jeftinije kafane
bliže pruži
gde sevaju noževi
i smrde poljski klozeti
dok pesnici polemišu
o politici i ljubavi
u klubovima specijalne namene
oni se neće probuditi u nedelju
u kolima ciganske čerge
negde na ibarskoj magistarli
u krilu kalaštura
kojoj je teško odrediti godine
koja se opet seli negde
bliže bakru i mesingu
kurvanju i gatanju
ili tek onako
a tebi se to lako može desiti
ali ne bežiš
ako je to život
to i živiš
oni ne povraćaju
pošto su zaboravili da jedu
dok su mešali pivo i žestinu
(kad ubaciš čašicu s vinjakom

u kriglu piva
to se zove podmornica)
ponosni su to likovi
i
ako je ono što pišu poezija
ovo to sigurno nije

čukundeda iz vrapče

jasno ti je valjda
da se ovaj razgovor ne bi ni vodio
da nije bilo tog nesrećnog rata
sa bugarima 1885
u kome je zarobljen
taj bugarin iz vrapče
isti taj što je posle oženio
moju čukunbabu
niti bismo ovde pričali
da mu je neko pucao u glavu
tek onako iz zabave
dok su ga razlokanim srpskim putevima
vukli čak iz pirota
u agoniji izgubljenog rata
niko se ne bi ni osvrnuo
za tamo neko bugarče

i šta da se posle rata vratio
u svoju bugariju
da je umro od tifusa
ili dizenterije
ali nije
mora da je bio kolar ili pekar
rat preživiš samo ako si drugima koristan
uglavnom

zamisli koliko je siromašan bio
kad se ovde oženio

ne bi bilo ovog razgovora
ni da mu je na porođaju
umesto žene umrla ćerka
u tom smislu imao sam sreće
što mi je umrla čukunbaba
kao i što je tu moju prababu
usvojila neka seoska sirotinja
sve crnje od crnjeg
jebem ti genetiku
jer niti bi razgovora bilo da su
umesto iznad partizanskih rovova
četnici lišće i paprat kosili
malo niže
dok se moj deda ganjao sa njima
po jastrepcu sve do 1947
a ti bi svakako sedeo sam
i da je moj otac
izgoreo u kući
koju su zapalili balisti
baš negde u isto vreme
ali na drugom kraju srbije

koliko je njih pobeglo
smrti ispod otkosa
da bih ti ja sad rekao
neku pametnu
da bih ti spočitao
da bih ti jednom rečenicom doakao
uterao ti ga na finjaka
i uгнаo do balčaka
nabio ko maljem
nagazio petom
al ja za inat ćutim

stiskam usne i ne progovaram
samo te gledam
preko plotova i debelih knjiga
od onih napred
sramota me da lanem
mislím ispašću budala
jer niti pucaš preko moje glave
niti mi pod noge padaš
zato tebi kume šipak
ti si ništa
ja sam ništa još više

da ti pravo kažem
ćutim da se ne bismo posvađali
šta ću ako i tebe izgubim
takav ti je ovo razgovor
ne mogu da te pobedim
jer se nemam zašta s tobom boriti
ni rašta
ni oko čega
jedva da postojim
pa ćutim
rođen u nevreme
da je sreće bio bih artiljerac
zvao bih se zaro
stevo
ili arso
tako nešto starostavno
dostojno prezimena
ne bih ovde ćutao sa tobom
oblačio bi i vedrio
molio me ti kume
da prebacim ili podbacim
jer ako pogodim
tvoja će sveća da utuli
džaba posle razgovori
zagovarao bi me ti

kumašine pizdo
ko šeherezada
znaš i sam
kad dobar artiljerac svira
to je pomen nečijim naslednicima
dok smrt fijuče i arlauče
fukara se bije kartečom
između rogova

dakle
bolje da ćutim
tako se danas kumstvo čuva
i da te zovem brate
lakše mi je da lažem ko brata
nego kao kuma
zato se i viđamo
samo o petrovdanu i nikoljdanu
zato ti dolazim na slavu
kad ne mogu da opalim
barem jednom iz topa
da ispadnem junak i poginem
da padnem na put
pa da ti i mrtav smetam

sve je bolje nego ovo
sokole moj jedini
lako je nama za rat
mi u miru ne znamo
šta nam je činiti
zato ćutim
jer čim zinem odmah slažem
kume
to mi od cigana ostalo
da svaku fukaru zovem kume
ali zaslužio si
tako mi čukundede
bugarina iz vrapče

majakovski

22

smucao se po gradu
bio na nekoj promociji
neko čitanje poezije usred dana
od 12 do 14
dok seljaci vuku korpe sa pijace
sa neprodatim mušmulama
oko svečane sale
u kojoj je čitanje institucionalizovano
juri kamion sa smešanim betonom
ulicu niže naliva se ploča
rade pneumatici
pa dok majstori čekićaju po oplati
pesnici čitaju stihove
i violina lokalnog hora
svira nešto melanholično

u pozadini na ulici
razmenjuju se pogledi
između tehno klinaca
i pajser brigadira stare jugoslavije
tih zajebanih likova
deportovanih iz belgije
a svi u pauzama zakivaju
utegnute provincijske kurolomke
tu si redovno gubio borbu
od ćelavog sa ožiljkom
onog iz legije stranaca
ali je dobro što ti je davao
da u njegovoj kafani
piješ za džabe
i pokazivao te svima
pazite
govorio je
ovaj mali ovde je pisac

može vas metnuti u priču
i šta ćete onda

u svakom slučaju
svuda ludački iskri
potežu se teške reči
luči se šlajmara
ko te ne poštuje
pljune za tobom
ko te ceni
samo odmahne rukom
kad pomenu tvoje ime
i ti tako
omamljen ratom koji traje
ulaziš u salu s violinama
treba ti nešto žestoko
a nade nema
jer su vinjaci kasnije
trenutno je poetsko upriličenje
ređaju se pesnici osnivači
utemeljivači
bardovi kulture
trabunjaju o večnosti
o kralju hiperboreje
voditelj programa grmi sa razglasa
imaš utisak da se posvađao
s nekima za koje nisi čuo
preti zaboravom jednima
obećava pamćenje drugima
sve u ime poezije
i njenih najboljih sinova

ti si mislio da je poezija
kad te neko probudi u 5 ujutro
da rikneš levi marš
od majakovskog
znao bi u gluvo doba

ko broj puške u vojsci
a ovde čini ti se sitan si
ko ovčji brabonjak

prolazi i to
pada mrak i stiže vinjak
društvo tone u ugodne razgovore
kuju se planovi sa izdavačima
koji svoje odrtavele ćele
pokrivaju preklopima
starci blistaju
upecani u zamku poezije
koja bi trebalo da ih spase
od zaborava i ništavila
prisećaš se oficira
koga su zvali čavka
delio je nagrade svima
koji znaju broj puške
izvolte gospodine kapetane
ap 48622...81
i odmah ti je lakše
setiš se i pokojnog
nastavnika matematike
koji je davao dobre ocene
ako naučiš stihove
sa spomenika palim borcima
(na kamenu kameni viteže
usred mlada mladenovca grada
gordo hrli nebu u visine
gordo hrli pa se s njime grli)
sad gledaš kako starce
za stihove i večno sećanje
nagrađuju vinjakom
i znaš da je recitacija broja puške
bila bolja od ovih nebesnih visova
na koje su se uzdizali
nisi tu čuo pošten stih

osim od onog maestra
na gradilištu
danas je prvi dan proleća
rekao je
i nastavio da vari ogradu

hodaš do kuće
vučeš nalivene noge
a neki cigani merkaju
bakarni krov muzeja
promiču dileri droge
njihovi klijenti
i šetači pasa
dok mraz hvata puste sokake
shvataš da se ne plašiš
ni ćelavog skarfejsa
ni pesnika
ni izdavača
ni večnosti
ni zaborava
vraća ti se majakovski
sad bi mogao da gruneš
levi marš
al nemaš kome

kod kineza

kinezi su nam vratili dušu
kad su nas obukli u roze kapuljače
prošivene sintetičkim krznom
i dali nam karirane krmače
da vučemo robu
gde god hoćemo po srbiji
pa baterijske lampe

koje se same pune
merače drugačijih mera od naših
i to imaju
kad su dobre kinezima
dobre su i nama
nema šta
pa table za šah od sto dinara
na kojima je važno kako igraš
i s kim
a ne na čemu
takvi smo
to nam ostalo dok smo čuvali duše
bile gole za vekove
a sad se obukle
kod kineza
konačno se zamonašile
dušice naše
to je i marks tvrdio
da se ideja materijalizuje
kad siđe u mase
pa eto

duša ti je naša ko nevidljivi čovek
ako nema odelo ne vidiš ga
spolja teška
unutra šuplja
sramota dušu da je vide
golu i ofucanu
pa kopa po rafovima
robu koju kinez kupuje
na veliko
njemu žao da sitni
i rasparčava
i duša naša to razume
pa kupuje sve isto
što i druge duše
i sve isto izgledaju

samo da bi kinezu ugodile
jer je kinez dobar
nije lako biti
pola sveta od kuće
radiš ko crnac
spavaš sa njih dvesta u stanu
i još oblačiš
ovo malo naše golotinje

a u kini
pričaju kinezi
svoju dušu niko ne opija toliko
da se upiša u gaće
niti se smuca po bitrijama
nije im erina kafana
na ibarskoj
srce istorije
(imaju oni svoj veliki marš)
niti se oblače u koještarije
a šah igraju na velikoj tabli
to je samo posao
vele
preozbiljno ste nas shvatili

u sindeliću

radi noć u sindeliću
od deset do šest
pere sudove
riba podove
i prosipa kante
ima neku fleku
na jednom oku

na drugo razroko
gleda ono dete i muža

slobodna je ponedjeljkom
gazdi se čini
da je tako najbolje
beći se
bila na odmoru
dve iljade devete
a koja je ovo godina
muca
kao da žvaće reči
hoće da lane
a ne da joj se
priča nešto kao
jebem li mu
majke mu ga
on će meni
i sve tako
reži

mladi ne podnose rad
kaže
bila jedna pre mesec dana
na zameni
nije izdržala
pakao nove godine
sto hiljada tanjira
šerpe po hodnicima
pečenje u želucu
povraćku u pisoarima
i zlo u očima

a jedna njena
ispisnica
pravi pljeskavice
na slaviji

isto noću
od osamdeset sedme
smrdi na dim
samo ćuti
ne progovara
ima već 59
i robija do jutra
i ona može
a mlađe ne mogu
nemaju kad
a što i da imaju
upisuju im abortuse
u radne knjižice
umesto staža

još samo godinu
jednu godinu
da izdrže
veli
posle će biti lakše
ako budu znale
šta će sa sobom

Naklon

On sigurno ne zna tko je Korkut
ali htio bi da mu se klanjaš
kao Korkutova bijela mehanička skulptura
čim se približiš
zakoračiš u njegove kvadrate
udahneš njegov zrak
pređeš njegovu žutu crtu.
Potajno sanja danju i noću istu scenu
isti rakurs
da se neprestano
savijaš u struku u istom ritmu
do bola
kao da si zaista priključen
srastao s utičnicom
tvoj krvotok su kablovi izmjenične struje
već dugo dugo nema nigdje Tesle na vidiku
pa svjetlost teče nepovratno u istom pravcu
prema njemu.
Prema Njemu.
Pokloni se, šapće ti Alem, pokloni se, savij se,
presavij se
strmoglavu se.

Postelja

nisam postelja u koju liježeš
jer sam već tako dugo bez topline
dugo dugo
beskrajno ledeno more

nepokretne sante zamišljene
tupo zagledane u plavo ogledalo
jer sam već tako dugo umorna
umorna umorna
zakopana pod tom lavinom
još uvijek
i samo je tu taj osjećaj da ipak
jesam
da me zovu
da me oblikuju
u neku ledenu figuru u Grazu
nastajem pod nečijim vještim rukama
oštrom sjekirom ili nožem
samo tako održava me
nepoznat netko
i doziva me iza leda
leda leda
moja postelja je zakopana
Emily je rekla da je umrla zbog ljepote
a zašto ja
zašto zašto

Jaje

Ti me ne liječiš gustim mirisima ljekovitih trava
slatkim ljepljivim sirupom svojih dodira
više ništa ne stvaramo dok nam tonu stopala u toplo blato
teško odvajamo korake
na koju ćemo stranu svijeta možda je pitanje
a možda i nije
u kojoj planini umrijeti
zavijajući poput osamljenih vukova
plešući svoj posljednji ples
ples s vukovima.

Nismo likovi iz filma ali smo izgubljeni
 i čemu služi ta čežnja koja umara ruke
 zapletene u kosu
 topla koplja, savitljiva i meka,
 čemu pogled uronjen u sjene u kojima zamišljam
 drugi raspored stvari nakon svih bitaka.

Kao žumanjak i bjeljanjak
 odvajamo se ljepljivo sklisko i sluzavo
 jedan proziran i neuhvatljiv
 jedan ispunjen gustoćom i žutoćom
 mek ali definiranih svijetlih rubova
 podatna optica koja će se uskoro
 razliti po prostoru.

Temperatura svjetlosti

Ružno je misliti o sebi
 piše slikar Dado Đurić u svome dnevniku
 treba misliti o slikarstvu
 i dok slušam Treći program
 razmišljam o njegovoj svjetlosti.

Kojom temperaturom otkucava svjetlost u svoje bilo
 koliko nas puta u sekundi udari njezina stijenka
 da li je to sunčano ljetno podne koje mi se rasprskava na tjemenu
 ili oštrica zimskoga leda kojom nesigurno kličem?

Chiaroscuro me okružuje na platnima svakodnevice
 i dok se guram kroz gumene zidove ove mistične galerije
 pokušavam odglumiti bezbrižnu šetnju
 laki korak
 visoku temperaturu palećeg osmjeha
 a zapravo
 stopala su mi bolna i ledena

gotovo ispod nule
i ponavljam užurbano:

Treba misliti o svjetlosti u slikarstvu
ona je njegov život, poruka i glavna misao
ona je potka na kojoj se grozničavo i tvrdoglavo tka
pokriva sve što treba sakriti
otkriva sve što treba spoznati
na njoj su izrasla poznata imena i slavne skupocjene slike.

Možda je to dobra i sigurna terapija protiv ružnoće
pa se može razmišljati o tušu
kako u njega unijeti tu tajnu zvanu svjetlost
možda pozvati Cesarića u pomoć i njegovu čarobnu kap
kap vode.

Može se razmišljati o akvarelu
pastelu
grafičkoj olovci ili drvenim bojama
i tako putovati spletenim slikarskim cestama
udaljujući se od samoga sebe
prema ljepoti.

Jer...ružno je misliti o sebi
to je tako egoistično.

Uteg

Sada konačno znam da je to bol
sivi teški sjaj željeznog utega koji je nekada stajao
na pultu u dućanu
1 kg šećera
2 kg brašna
tako bi se možda mogao mjeriti njen pritisak.

Koliko kilograma nosim sada
s koljenima na podu
u grču
u plaču
za kojega kažu da je beskoristan?
Jer sada sam odjednom shvatila da je to bol
tek sada
iznenada
da je
hladna oštrica noža kojim mama reže kocke sapuna
koji je sama skuhalo na dvorištu
ili oštrica škara kojima kroji moju haljinu
za maturalnu zabavu.

Sada konačno znam
da sam to ja na oštrici noža
zato me toliko boli.

Kamo da pokopam svoju bol
kao Mladen Stilinović jaja
u duboku jamu?

.....

ljudi gutaju mehuriće i vrište
male zvezde padaju posle eksplozije

izobličeno lice me je prepoznalo u gomili
prvo se osmehnulo
a onda je eksplodiralo

hiljade želja ušlo mi je u usta
oči su me svrbele i nešto je počelo da teče

u stomaku se odigrala manja detonacija

.....

sandviken je kod mene
i švedska
oblaci su sivi
sand – kao pesak na engleskom i nemačkom
viken – kao vika, vrisak
peščani vrisak ili vrisak peska
ili vika peščanih zrna ili tako nekako
probaj nešto drugo
gleda me grob
sa pola kile hleba
sa spomenikom
bez urezanih slova
sipajte đubrivo
sadite palme na terasi
imam gnezdo ovde kod sebe

to što izgleda da ništa ne pomaže
zaključavam vrata
u svetu ima ratova
ono što ne sme da postoji
ipak postoji

Triptih o muškarcima, jetri i umiranju

1.

Na travnjaku opet stojim
a koliba otvara se za mene
iz tame izlazim na svetlo kroz pravougaonik
on stoji ispred i objašnjava
zašto je društveni ljigavac ili puž bez kućice
i šta je u stvari put koji prelazi

on ne razume i ne shvata
baca me u đubre zajedno sa svim neizrečenim
što pod pritiskom na mozak dovodi do udara
na teme ispod kore svakodnevnog sivila.

2.

Jednom ću pronaći podvodni grad
i otploviću bez i jedne stranice sa obeležjem
datuma i tačkom rođenja smrti

nestaću kao deficit pismenosti za jezik specifičnosti
dok ležim sve se raspada i dušek
sa federima koji prodiru u meso
i kosa koja ponekad opada kao posle hemoterapije

jer jutro je teško iako ovih dana
snopovi kvarcovane prašine

bacaju tela u delovima na oči
mnogo kasnije.

3.

Taj beli krug što širi vene
i razređuje krv
dovodi do teškoća sa gutanjem i disanjem
poremećaja funkcije nekih organa

ali pretpostavljam da je lakše ako imaš škrge
sa malo mozga plivaš u kocki
i ne razmišljaš o mogućnosti da sklopiš oči
pod pritiskom zauvek
jer zapravo nemaš kapke
a kada zaspiš gubi se sećanje
ulceracija u ustima i perianalna
a razlog za prekid terapije ne postoji.

PROZA

Premijera

Rekao mi je da je pročitao moju dramu i da bi želeo da razgovaramo o njoj. Predložio je da zajedno odemo na novu postavku jednog starog vodvilja. „Mislim da će predstava biti bulja, ali valja ići na premijere.“ Glas mu je zvučao kao da konstantno pokušava da proguta šljajm. Guglala sam ga kada me je prvi put nazvao i pronašla sam sliku krupnog, prosedog umetnika čije ime zaista nikada ranije nisam čula. Saznala sam da je režirao preko 25 predstava i da ima nešto preko 35 godina. Rekla sam mu da je najbolje da se nađemo ispred pozorišta i da ću ga ja prepoznati.

U početku sam se radovala susretu. Renomirani beogradski reditelj poziva mladog pisca u usponu i nagoveštava mogućnost saradnje. Svaki mladi pisac čezne za tim da ga neko izvuče iz jazbine u kojoj neprestano trepće laptop i odvede ga na premijeru, među žive ljude. U snovima – da. U stvarnosti, nisam uspela da pronađem u svom ormanu crne čarape koje nisu bušne. Onaj poslednji par uzeo je Džeki dok sam ja sušila kosu u kupatilu.

Vrata se otvaraju i Ognjen se vraća sa posla. Umesto pozdrava, prebacim preko ramena - „Neću više da vidim tu džukelu u svom ormanu.“ I uključim fen da ne bih čula odgovor. Uvek bes iskalim na njemu, a nikada na tom četvoronožnom, blesavom stvorenju koje nazivam džukelom. Ognjen se izuje, ostavlja ranac u dnevnoj sobi i uzima limenku kole iz frižidera. „Ideš negde?“ Pita me kad završim sa feniranjem šiški. „Idem u pozorište. Rekla sam ti.“ Srče kolu iz limenke, kao da je to nekakva vrela turska kafa. „Aha, sa onim propalim rediteljem?“ Demonstrativno ulazim u dnevnu sobu i uperim dlakavu četku za feniranje u Ognjena. „Otkud ti to da je on propali reditelj? On uopšte nije propao! Naprotiv!“ Ognjen slegne ramenima. „Ti si mi rekla.“

Ne znam kada je počelo da me nervira gotovo sve što kaže ili uradi. Taj njegov smeh kojim se služi kada ne shvati nečiju šalu ili kada mu je neprijatno. I taj pokret, brz i dobro uvežban kojim namesti

farmerke u predelu međunožja kada ustane iz fotelje. Kada smo se upoznali, sve mi je to bilo beskrajno simpatično, a sada samo kolutam očima i frkćem na njega kao mačka.

Vraćam se u kupatilo da pokupim haos koji sam napravila u toku spremanja sebe same. „I ko još daje psu ime Džeki? Kao da smo u filmu *Američka pita*.“ Dodajem. „A jok, trebalo je da ga nazovem Ksavijer!“ dovikuje Ognjen aludirajući na jednog od mojih omiljenih reditelja. „Pa da bude peder!“

Petnaest minuta do autobusa. Navlačim čizmu preko palca koji viri iz najlonki i istrčavam iz kuće. Stići ću sigurno. Uvek stignem. Ulazim u autobus zadihana, skidam kožnu jaknu i umirujem se. Gotovo da ne dišem. Trudim se da zaustavim kapljice znoja koje mi se slivaju niz čelo i skidaju puder. Kroz umrljani prozor sa plavom zavesom vidim dvoje, dečka i devojkicu, u skupim, metalik-sivim kolima. Mislim da su sva metalik-siva kola zapravo skupa. To je jedna od boja koje pripadaju samo bogatima. Niko od njih neće se voziti u žutim kolima. Ili u plavim, kao što je boja ove zavese u autobusu. Metalik-siva je boja uspeha.

Ispred pozorišta čekaju zvezde. Prepoznajem ih sa filmova i iz serija koje sam gledala još kao klinka. Prepoznajem ih po izbeljenim osmesima i pravim kičmama. Odjednom mi sve moje deluje jeftino i nedovoljno dobro. Parfem mi nije dovoljno sladak. Nakit ne sija kao što sam mislila. Suknja mi je možda suviše kratka, ili je predugačka? Ne znam. Okrećem se i pokušavam da ga prepoznam, ali to je nemoguće, nikada se nismo ni sreli. Jedan matorac sa tompusom u ustima gleda mi noge. Obrazi mi rumene, pokušavam da sakrijem to dok nameštam kosu. Okrećem njegov broj i vidim nekoga u braon sakou kako stavlja telefon na uvo. Prilazim mu i objašnjavam ko sam. „Drago mi je da si stigla. Hajde, uđi.“

Kada nam proture karte kroz aparat, kroz novu tehnologiju za proveru bar koda, ulazimo u salu sa udobnim sedištim. Pored nas sedi poznati glumac sa svojom lepom ženom. Ne nose burme i ne drže se za ruke. Zvezde su u svakom redu, čak i u desnom i levom parteru. Nestrpljiva sam. Želim da predstava počne da ne bih morala da ćutim sa ovim rediteljem. Jedva da smo razmenili nekoliko reči. Pokušala sam da započnem razgovor o kartama za premijeru, kako

je teško doći do njih, ali njegove oči prikovane su za ostale zvezde. Zavesa se podiže i otkriva najružniju scenografiju u istoriji teatra. Bez šale. Ovo izgleda jeftinije nego što zapravo jeste. Na scenu dolaze dve muške zvezde, zatim jedna ženska. Njihove replike izazivaju smeh u publici. Ni reditelj ni ja se ne smejemo. To mi se dopada. Pogledom švrljam po gledalištu. Brojim zvezde glumce i zvezde reditelje. 3:1. Nije stvar u tome da ja ne volim vodvilj. Obožavam vodvilj. Mislim da ga i publika voli, baš kao što se one dobre gradske ribe na kraju ipak odluče za dečka koji će umeti da ih zasmeje. Često me umori ta naša ozbiljnost kada pričamo o poslu, o studijama, o cenama u supermarketu. Smrtno smo ozbiljni. Zato jedan dobar vodvilj uvek dobro dođe da bi nas izbacio iz koloseka i prodrmao. Ali ovo izgleda kao nekakva neuspela modna revija u kojoj manekenke pokušavaju da glume pri hodu.

Na kraju predstave mehanički tapšem. Prvi izlazimo iz sale. Pogledam ga, a on mi namigne. Imam osećaj da to traje duže nego što bi trebalo. Neki ljudi jednostavno ne umeju da namiguju. „Šta piješ?“ pita me reditelj. „Belo vino“, odgovaram i on se približi šanku. „Belo vino za damu. A meni viski. Dupli. E, sad još toliko.“ Konobar mi pruža vižljastu čašu i ja srkućem. Vino ima ukus alkohola i ničega više. Ne mršt看 se, ali mi se grlo steže i osećam da neću moći odmah da progovorim.

„Znači, ti si sad završila fakultet.“ Pita me dok posmatra koga sve od gostiju u bifeu poznaje. Nasmešim se i odmahnem glavom. Grlo mi još uvek gori. „Nisi?“ pita me, začuđen. Tiho, veoma tiho i promuklo odgovorim da sam na trećoj godini. Oči mi suze. Spuštam to belo vino u pičku materinu. On vidi u čemu je problem, nasmeši se i pomiluje me po obrazu. „Razmazala ti se maskara... Sad je u redu.“

Hoću da započnem razgovor o drami, o mojoj drami koju mi je tražio, pročitao je i odmah me nazvao. Ali nezahvalno je početi tako nešto. Čekam da on preuzme inicijativu, kao što se usudio da me tek tako dodirne. Ipak, oko njega neprestano pocupkuju neki novi ljudi čija lica se gube u dimu slatkih cigareta.

„A je li, otkud ti ideja da pišeš o žigolu koji jebe caricu?“ pita me. Iskezi se i prvi put vidim njegove zube. To su zubi jednog pušača i sitnog alkoholičara. Žustro mu objašnjavam da to, zaboga,

nije drama o žigolu, već o ljubavi između jednog mladog ratnika i... Zaklanja me jedna dugonoga glumica. Grli reditelja, a on joj čestita na sjajnoj izvedbi. Til njene haljine me grebe po rukama. Sklanjam se i sudaram se sa nekim. „Izvinite.“ Iza mene je matorac sa tompusom. Nasmeši se, a ja se brzo okrećem. Glumica odlazi i na njeno mesto stiže kolega debeljuškasti reditelj. Poziva ga na svoju premijeru, u pitanju je *Snežana i sedam patuljaka*. „Možeš i ti da dođeš“ pogleda me. „Mislim, ako ste zajedno.“ Odmahujem glavom. „Tek smo se upoznali. Ali doći ćemo. Hvala.“ Kaže moj reditelj. Debeljuca odlazi i konačno mogu da nastavim priču.

To je drama o emancipaciji žene i o ljubavi koja pobeđuje sve. Reditelj mi ne deluje ubeđeno. Objašnjava mi da moj tekst ima dosta mana. Sa smeškom ih nabraja, a ja stojim mirno i gledam ostale dugonoge glumice. Ima ih plavih i smeđih, najviše plavih i smeđih. Ali nađe se tu i po koja crvena. Konobarice nose velike tanjire pune dimljenog mesa. Reditelj svaki put ispruži ruku i zahvati par komada, koje zatim halapljivo strpa u usta i nastavi da govori. Klimam glavom. „Izvini me na trenutak. Moram da odem da čestitam.“ Kaže mi reditelj.

Odlazim do šanka i naručujem jedno obično pivo. Nekim zvezdama znam imena, ali mnogima ne znam. Sevaju blicevi i sevaju kratke suknje. Odjednom osetim nekakvu mučninu u stomaku. Ne znam šta da radim. Uzimam nekoliko kiflica sa sirom i jedem ih kada me niko ne gleda. Imam osećaj da kradem posluženje ovim zvezdama. Da ja ne zaslužujem da delim hranu sa njima.

Vidim svog reditelja negde u daljini. Odlazim do WC-a. Fina, našminkana baka u sakou govori mi da je sve zauzeto i da ona čeka. „Devojko.“ Dodaje ona i odmeri me od glave do nožnih prstiju. U tu reč zgurala je svu suštinu mog bića, ta fino našminkana baka. Ja sam ovde samo devojka i ništa više.

Ne čekam red, već se vratim u salu. Reditelj se vraća i izvinjava mi se što sam ga čekala. Govori mi o predstavama koje je radio. Govorio mi o postmoderni i o pozorištu apsurdna. „Nema toga u tvojoj drami“ zaključuje on. Ne znam šta mi je i zašto ne mogu da odbranim ni sebe, a ni nju. Otvaram usta, ali on ne čeka da kažem bilo šta. „Znaš šta, ne verujem da ću raditi tu tvoju dramu. Nema šanse. Ima,

ali su jako male. Znaš, nije uopšte stvar u tekstu. Stvar je u tome da ja u svom pozorištu uopšte nemam glumce koji bi mogli to da igraju.“ Ne spuštam pogled na pod i nisam razočarana kao što sam mislila da ću biti. Nikada me nijedan reditelj nije odveo na premijeru predstave koja će biti bulja, da bi mi rekao da je i moja drama bulja. „Hvala što si iskren.“ Kažem mu, iskreno.

On ispije sav viski iz čaše i kaže mi da će me odbaciti na stanicu, ako mu pauk nije odneo kola. „Parkirao sam na raskrsnici, jebiga“ rekao mi je. Hodamo brzo i on me pušta da idem malo ispred njega. „Ali morao sam da upoznam devojkicu koja je napisala dramu o carici i žigolu.“ Kaže mi dok otključava auto. Ulazimo i ja vezujem pojas. Govori mi o svom životu pre nego što je postao renomirani beogradski reditelj. Govori mi o služenju vojnog roka. Upijam svaku reč njegove tužne priče, a kada pažljivo slušam, oči mi postanu duplo veće i sjajnije. Reditelj naglo koči pred semaforom. „Jebote, imaš baš lepe oči.“

Stižemo na moju stanicu i ja mu se zahvaljujem. On parkira uz bankinu, podigne ručnu i pogleda me. Dok odvezujem pojas, on stavlja ruku na moje koleno. Gladi ga palcem i kažiprstom i smeška se. „Mala, kada budeš htela da pričamo o poslu, ti me zovi da idemo na kafu.“ Klimam glavom i brzo izlazim iz kola.

Autobus je već stigao. Trčim dok mi štikle lupaju po asfaltu. Brojim muškarce i žene putnike, 6:1. Sedam na poslednje sedište sa leve strane. Uzimam mobilni da obrišem njegov broj. Onda shvatam da ga nisam ni upisala. Nikada nisam bila dovoljno ažurna. Prekrstim ruke i dišem duboko. Dva momka ispred mene pričaju o košarci. Umorno naslanjam glavu na umrljani prozor sa plavom zavesom.

Budim se na svojoj stanici. Uzimam poslednju cigaretu i pripaljujem je ružnim upaljačem koji sam našla u džepu kožne jakne. Hodam po kaldrimi i pušim. Počinje kiša. Otvaram vrata našeg stana. Džeki maše repom i cvili. Počešem ga po vratu i sipam mu vodu u posudu. Džeki halapljivo pije. Moj palac zadovoljno viri iz najlon čarapa.

Ulazim u spavaću sobu. Ognjen glasno diše, zbog astme. Moj deo kreveta je hladan, onako kako ja to volim. Privijem se uz Ognjena i naslonim glavu na svoje mesto – između njegovog vrata i ramena.

„Već si se vratila?“ pita me u polusnu. „Ognjene?“ pitam ga šapatom. „A?“ promrmlja on. „Je l' da da mi nikada nećemo imati metalik-siva kola? Je l' da?“ Ognjen izvuče ruku iz pokrivača i zagri me. „Ni u snu.“ Promrmlja on ponovo, pre nego što nastavi da spava. Uskladim svoje disanje sa njegovim i opet sam dobro. Opet sam sasvim dobro.

Ruke koje su dirale ribu

I

Mrzli vrtovi u dvorištu Robertine kuće zjape prazni. Ljeti puževi jedu salatu i Robertin otac pusti indijske patke trkačice koje onda jedu puževe. Pastiri iz sela puste ovce u vrt nemoćnoga Robertina oca. On rastjeruje ovce štapom pomoću kojega hoda, prstima u koje se uvukao nemir pritišće tipke na mobitelu i zove policiju. Kada se Roberta vrati kući sa svoga posla u ribarnici teških i umornih ramena, pred kućom ju dočeka policijski auto i uvijek isti nezainteresirani službenik četvrtaste glave. Kroz nos kaže: Opet vi i opet ovce. Jebemti vas seljake!

Roberta zna da pastiri iz sela potkupljuju policajce finim janječim butovima i više ih ne zove kada ovce uđu u vrt. Jednoga jutro baca otrov na salatu i upozorava oca: Ovo ljeto nema krastavaca, salata i paprika. Jest ćeš samo rajčicu uzgojenu u vrtu iznad kuće.

Vojnički ozbiljno lice Robertina oca pokorava se. Prevrće u rukama porculanske kuglice za cirkulaciju, pomiče nožne prste i tako tjera nemir iz tijela. Sljedećeg dana u vrtu Roberte i njezina oca leže četiri krepane ovce. Roberta ih premješta na uzak komad ničije zemlje i u miru čeka dolazak policije.

II

Soba u kojoj Roberta i ja spavamo gola je i sićušna kao nečija smočnica. Dvije osobe, ako ustanu s kreveta u isto vrijeme, u sobi ne mogu proći jedna pored druge. Roberta je objesila uže koje povezuje prozor i ulazna vrata i na njemu suši odjeću, ručnike i krpe kojima peremo pod. Ja svoju odjeću nosim u torbi kod obitelji kod koje radim. Operem ju, osušim i opet u putnoj torbi vraćam u sobu. Kada sam Roberti predložila isto, ona je rekla da ne bi bila kadra moliti ljude koje jedva poznaje da kod njih pere gaćice. I kad bi joj ponudili, rekla je, po svoj bi prilici od srama odbila.

Od svoje prve plaće Roberta kupuje televizor i smješta ga na krhku policu iznad svojih nogu. Kada naglo podigne noge, polica olabavi, a televizor se zatrese. Ljudi na ekranu također se zatresu. Svaku večer prije spavanja gledamo matematički precizna lica voditelja vijesti kako govore o problemima koji muče ljude u ovoj zemlji. Neke riječi razumijemo, neke riječi pogađamo. Vijesti koje emitira televizija u ovoj zemlji različite su od vijesti koje se emitiraju u Robertinoj ili mojoj zemlji gdje svaki dan netko zbog podivljale kreditne rate ostane bez stana. Gdje ljudi, od želje za komadićem mesa ili gutljajem mlijeka, krađu od ljudi. Narod među koji smo se umiješale nikada neće utonuti u mrak u koji tonu naši narodi jer je čvrst i precizan kao lica voditelja vijesti.

III

Roberta u očima i kutovima usana nosi mrzle vrtove sa sobom. Drži ih pohranjene u mirisu svijetlosmeđe kose, načinu na koji veže cipele, namješta plahtu na krevetu, popravlja labavu naramenicu grudnjaka koja joj je skliznula s ramena. U početku priča kao da se natječe u brzom govorenju. Kaže: Izgovoriti nešto brzo čovjeku daje priliku da se izbori za sebe. Riječ je kao lopta, svatko ti ju može izbiti iz ruke ako ne paziš. Kasnije Roberta smekšava. Skriva velike zube i smije se manje glasno. Njezin smijeh svejedno odjekuje duplo dalje od moga.

Robertina bujna svijetlosmeđa kosa nakon samo mjesec dana postaje riđa, kratka i ravna. Staje ispred velikog ogledala, u ruke uzima krhotinu ogledalca iz kozmetičke torbice i gleda kako joj nova frizura stoji otraga. I dalje se u Robertinoj kosi ljeskaju natruhe onoga što je od kuće donijela sa sobom. Čovjek uvijek, koliko god se mijenjao, sve svoje nosi sa sobom. U kosi, licu, načinu na koji ustima prinosi šalicu kave, hvata ručku tramvaja, uzima broj u banci.

IV

Dijete koje Roberta čuva mirno je i često spava. Roberta ga njiše u kolijevci, a kada zaspi, gurne dvd u player i gleda fitness za kućanice. Njiše bokove i isteže vrat i ruke. Nakon toga otvara hladnjak i jede. Otkida sitne, neprimjetne komade sira, ostatke

lazanja, kolače od kupina. Nekada zamijesi tijesto za palačinke, ispeče ih i ostatak dana, dok djetetovih roditelja nema kod kuće, zrači stan.

Kada Roberta ima slobodan dan iziđe iz sobe i hoda ulicama. One se beskrajno raspliću pred njezinim nogama i ona ih, kao da ju privlači neki nevidljivi magnet, slijedi bez zaustavljanja. Dira ograde i trga cvijeće i lišće koje proviruje na ulicu. Krajem oka gleda duhom klonule ulične prodavače brze hrane, mlade biznismene s aktovkama i ulaštenim cipelama, žene vrlo blijede puti i tankih nogu. Noge joj se znaju zaplesti i ona osjeća da ne zna hodati. Ona osjeća, ma koliko tko govorio da se radi samo o osjećaju, da nikada s ruku neće isprati miris ribe i da nikada, kao ni ulični prodavači brze hrane, neće pripadati širokim ulicama velikog grada.

V

Jedne večeri nakon posla Roberta i ja ulazimo u bar na dnu vrlo uske ulice u kojoj čovjek, ako se plaši skučenih i zatvorenih prostora, može osjetiti veliku nelagodu. Tamo nas čeka majčin rođak Adi, čovjek s jedva nekoliko zuba. I nakon dvanaest godina boravka u ovoj zemlji na licu mu se iscrtava suzdržan, nepovjerljiv i pomalo smušen izraz. Kao da je ostao lebdjeti u nekom bestežinskom prostoru između dva vremena, između dvije države. Još uvijek koristi riječi koje se u našoj zemlji drže duboko zastarjelima. Još uvijek, kada naručuje piće, ima krut naglasak koji ga stigmatizira kao stranca. Djeluje kao čovjek koji nije nigdje.

Iako o tome ne govori, Adi mašta o danu kada će iz svoga prigradskog stana koji vonja po svježoj farbi za drvo, s novim automobilom doći u svoje selo. Počastiti rodbinu, kupiti zemlju, izgraditi kuću s terasom, bazenom i autolimarskom radionicom. Zasnovati obitelj s djevojkom koja govori našim jezikom, opustiti mišiće i cijediti grožđe. Adijevo vino, pisat će sve novine kada se vrati, neusporedivo je najbolje u ovoj zemlji. Adi, još će pisati, stekao je iskustvo u inozemstvu i to je ono što ga razlikuje od drugih.

VI

Kada hodamo ulicom, Roberta zastaje kod izloga cipela presvučenog u jarke ružičaste tonove. Prstom pokazuje ružne čizme od brušene kože protkane pozlaćenim nitima i kaže: Sljedeći mjesec ću ih imati. Svaka žena zaslužuje imati kvalitetne cipele.

Kada me nema u sobi, Roberta isprobava moju odjeću. Uvuče se u nju iako je deset centimetara viša, četrnaest kila teža. Stoji pred ogledalom, namješta zavodnički izraz lica i rukama pridržava grudi da izgledaju veće. Nekih noći izlazi na ulicu s plavim sjenilom na očima i bijelim hlačama na kojima se naziru duboko urezane linije gaćica. U rukama stišće torbicu koja izgleda kao neseker. U njoj ima svega: tampona, krušnih mrvica, gumica za kosu, potpuno potrošenih rumenila za obraze. Roberta ne vadi potrošene stvari iz torbice. Umeće još i još i torbica bubri kao udav u kojem počiva nešto glomazno.

Ja oči držim zatvorenima dok se Roberta sprema. Kada ode, upalim svjetlo i u krevetu proučavam gramatiku. Kada usvojim barem pet jezičnih pravila, uzmem roman i čitam. Svaku riječ koju ne razumijem pronađem u rječniku i izgovaram naglas dok ne zapamtim. Nekada mi se sa slikama romana miješaju slike Roberte i muškaraca s kojima se sastaje. Muškaraca u bijelim lanenim hlačama i sijedim dlakama na prsima koji stišću Robertu u tko zna kojim zakutcima grada.

VII

Adijeva kosa započinje tek na polovici glave. Njegovo čelo masti se i sjaji kao da svjetlost s plafona nije raspršena po svima nama, nego udara direktno na njega. Njegove oči tek su male kuglice na licu i da su samo malo manje, izgledalo bi kao da ih nema.

Kada se raspituje o djeci koju čuvamo, iz Adijevih očiju nazire se polovičan interes. Roberta Adija prikuje uz svoje oči i u detalje opisuje svoj život. Kaže mu: Moje ruke više nikada neće taknuti ribu. Adi izvlači dušu iz svoje cigarete, očima kruži po Robertinom licu i mislim luta tko zna gdje. Ona mu nehotično dira ruku i smijeh im se spaja u jedan zvuk, gotovo pjevan.

U sobi joj zaprijetim: Ako se spetljaš s njim, ne računaj da ću ti biti prijateljica.

VIII

Robertinog oca ljeti malo manje bole kosti i on u popodnevnne sate, kada mu se tijelo dovoljno razgiba, odbacuje štap. Penje se na orahove grane i bere nedozrele plodove. Pod stablo rasprostire platno i zeleni orasi muklo udaraju o zemlju. Ono što ljeti uspije prodati tvornici koja proizvodi likere, zimi ga hrani. Kada se Roberta iseli iz zemlje, njezin otac ne može plaćati struju, vodu i odvoz smeća. Da smanji troškove, smeće odnosi na uzak komad ničije zemlje i tamo ga pali. Tih dana snažan vonj plastike kao zloduh luta selom.

Robertin otac prijavi se na Zavod za socijalnu skrb i prima neznatnu naknadu za starije i oboljele osobe. Pastiri s kojima je u sporu oko zemlje ga tuže. Kažu: On ima kćer koja dobro zarađuje u stranoj zemlji. Zar porezni obveznici trebaju uzdržavati ljude koji imaju djecu koja dobro zarađuju? Danas sutra će se vratiti s autom i izgraditi novu kuću. Smijati će se nama koji smo ih hranili.

Nakon toga Robertin otac živi loše i oskudno jede. Dok moje ruke rade, piše mu Roberta, moj otac će jesti. Kada prestanu raditi, umrijet ćemo zajedno, držeći se za ruke, sjedinjenih srca.

Roberta šalje ocu veće količine novca i noću izlazi češće. Moja odjeća razvučena je i pod rukama bijela od dezodoransa koje Roberta obilato nanosi da ublaži tjelesne mirise.

IX

Jednoga jutra Roberta se budi s masnicom na oku. Stisnutih, prezrlih očiju kaže: Ti bi najbolje mogla prepoznati otisak Adijeve šake na mome licu. Ali ne, još kaže, sve što ti znaš pisati je priče. To je jedino na ovome svijetu što ti znaš. Pisati priče, šutjeti, meškoljiti se i voljeti tuđe dijete kao da je tvoje vlastito.

Nakon toga Roberta i ja šutimo, a zrak koji dijelimo vibrira. Ne gledamo se i skraćuje se vrijeme koje provodimo u sobi. Ja sve češće odlazim u gradske šetnje s djetetom i ono se raduje kada se moje lice pojavi u vidokругu. Učim sve više novih riječi i slažem ih u

rečenice koje imaju smisla. Zastajem na ulici i slučajne prolaznike ispitujem koliko je sati. Pažljivo pratim hoće li njihovo lice odati vidi li pred sobom stranca ili jednoga od njih.

X

Adi me zove i ja gasim mobitel kada njegovo ime zabljesne na ekranu. Bijedna pojava toga čovjeka podsjeća me na moj bijedni kraj. Kožna jakna izlizana na laktovima i nabubrena u donjem dijelu leđa pregažena je vremenom baš kako i njegova životna strategija. Njegov gorštački hod podsjeća me na mrtve, pojedene životinje. Meso koje je njegovo tijelo probavilo i izbacilo iz sebe. Životinje bez groba, raspršene po kanalizacijskim cijevima. Njegova crijeva koja se glasaju uvijek oko jedan popodne na smetlarskom kamionu i žude za mesom. Jer meso je blagostanje. Dok ima mesa, nema gladi.

Adijevo lice podsjeća me na smeće koje u tihim noćnim satima skuplja po gradu i tovari na kamion.

XI

Roberta se iz naše sobe seli u lipnju. Ja studij kazališne teorije, kao jedan od pet stranih studenata, upisujem u srpnju. Ministarstvo moje zemlje plaća mi studij, a s ušteđevinom koju imam od čuvanja djeteta unajmljujem garsonijeru u dijelu grada koji je bliži fakultetu.

Roberta nalazi muškarca, ali ne dopušta da ga vidim. Kaže: on je stariji gospodin, ali me poštuje. Ti si se vratila u školu, ne bi razumjela takvu vezu.

Puštam ju da mi klizi iz života i opet se vraća, kao izgladnjela mačka. Gledam njezine oči i u njima vidim ribu. Odjeća koju nosi također vonja po ribi. Kažem joj: Roberta, što radiš po cijele dane? Kako možeš biti zatvorena u kući tako dugo vremena?

Oblaci gmižu po nebu kao ozlijeđene životinje i grad guta letargično sivilo. Ljudi se uvlače duboko u ovratnike svojih kaputa i takvi zakukuljeni s vrećicama u rukama tumaraju od zgrade do zgrade. Roberta čeka dijete. Kaže: Do proljeća moj otac postat će djed.

Njezino dijete također mirisat će na ribu.

XII

Robertin otac u proljeće postavlja bodljikavu žicu oko svoga vrta. Preko noći žica je sasječena i ovce ujutro gaze zemlju. Ruke Robertina oca tresu se, ali on je i dalje čovjek koji dobro cilja, čovjek koji nije zaboravio ratove i rovove. Pucanje je kao bicikl, piše otac Roberti, kada jednom naučiš, uvijek se sjećaš kako pogoditi metu. Prije nego Roberta dobije pismo jedan pastir je mrtav. Drugome, mlađem i manje iskvarenom pastiru, ranjena je noga u koljenu i on plače dok mu ovce njuše lice i kosu. Nakon pastira, Robertin otac cilja sebe. On je čovjek koji je prošao ratove i rovove i kada nacilja metu ne može promašiti sve i da hoće.

Roberta putuje vlakom kući. Odbija sahraniti oca na isti dan kada selo sahranjuje pastira. Spušta rolete jer ne želi vidjeti pogrebnu povorku koja kao gusjenica migolji niz cestu do kamene ograde gdje se nalazi groblje. Kuha krumpire i guli ih kada su najviše vrući jer ju to vraća u dane kada je bila dijete.

Tišina prožima zamračenu kuću i sve u njoj, pa i vrijeme, stoji. Roberta drži ruke na vrhu trbuha i čeka još jedan dan. Samo četiri čovjeka dolaze na pogreb i uz tešku muku nose lijes. Selo pamti. Selo ne sahranjuje ubojice. Roberta misli: Četiri čovjeka kao četiri krepane ovce.

Robertino dijete rađa se u njezinoj zemlji i dobiva ime njezina oca.

XIII

Muškarac s kojim se viđam zove se imenom koje nosi svaki četvrti stanovnik ove zemlje. Ja svoje ime preinačujem i ono sada zvuči kao ime koje je tu i tamo moguće čuti u ovoj zemlji. Lijepim poljupce na njegove obraze kao etikete: Moj je, moj je, moj je.

Kada uđemo u stan, moj muškarac užurbano svlači džemper i kariranu košulju. Njegova ruka namješta moje lice i čela nam se dodiruju kao ekrani dva zastarjela televizora. Uzimam šalice i želim nam pripremiti čaj, ali on kaže: Želio bih napokon vidjeti tvoje tijelo.

Ono što ne zna je da su moje traperice zalijepljene su za noge. Ono što ne zna je da moje traperice nemaju gumb pogodan za otkopčavanje.

XIV

Kazališne predstave koje postavljam u malom studentskom teatru polukružnoga oblika posjećuju studenti, ali i neki odrasli, ozbiljni ljudi. Njihova lica napeto slijede kretanje glumaca. U mojim predstavama malo se priča. Moje predstave, napravljene prema isječcima iz mojih priča, govore o škrtim i suhim predjelima, krupnim ljudima koji mirišu na ribu, ovcama koje provaljuju u vrtove i uništavaju povrće marljivih ljudi. Govore o ostajanju i ukiseljenim mozgovima ljudi.

Lica koja sjede u publici po završetku predstave kažu: Ta vremena bila su teška. Još kažu: Ljudi u tim krajevima nekako su egzotični i nestvarni.

Sljedeći puta jedan od glumaca na početku predstave iziđe pred publiku i upozori da se radnja ne događa u neko prošlo vrijeme, nego danas i da ljudi o kojima se govori žive i dišu južno od granice. Dok vi sjedite i gledate, glumac kaže publici, ovce gaze vrtove.

XV

Robertino dijete raste, ali ona sve češće zaboravlja jesti. Radi kao prodavačica pekarskih proizvoda u blizini moga fakulteta i riđu joj kosu skriva blijedozelena kapa koja izgleda kao zaštitna kapa za operacijske sale. Može izgovoriti naziv svakog peciva koje prodaje, ali tu prestaje njezino znanje. Dobar dan. Kako ste danas? Hvala vam i doviđenja! Roberta tu prestaje. Na oči ne stavlja sjenilo i nosi široke hlače koje skrivaju ispale kosti. Ruke su joj tanke kao slanci koje prodaje. Kažem joj: Roberta, toliko si smršavila da bi ti moja odjeća bila prevelika.

Traži od mene novac za struju, gradski prijevoz, pelene, mlijeko. Djetetov otac ih napušta i Roberta ne zna što će. Plače u snu. Plače iza pekarske peći. Ljudi ulaze u pekarnicu, stoje tri minute, nervozno se komešaju i naposljetku iziđu. Roberta ne zna suspregnuti plač i bolje je da krvavih očiju ne izlazi među ljude.

Promuklim glasom optužuje me za izdaju. Ti nikada ne bi došla vidjeti kako sam, kaže, ne znaš kako je imati vlastito dijete i usta koja traže nešto čega nema. Studenti ovo, predstave ono, to je sve o čemu pričaš otkad si se vratila u školu.

Roberta sanja svoga oca. U snu stavlja ruke na lice i one mirišu na zelene orahe.

XVI

Roberta me zove usred noći i iz pijane utrobe izbacuje jedva razgovijetne riječi: Na djetetovog oca više ne mogu računati. Dijete i ja selimo Adiju.

Riječi kuljaju u telefonsku slušalicu kao dim iz vatre koja je izmakla kontroli. Masne su i prianjaju. Kada svane, budilicu stavljam pod jastuk i ona muklo odzvanja. Ne ustajem iz kreveta ni u osam ni u devet ni u deset sati. Zovem Robertu i pitam ju što misli o nasilnoj strani Adijeva karaktera. Što misli o tome da bude žena smetlara? Isto tako, kažem joj, mogla je biti žena radnika iz ribarnice koju je s onolikim prijezirom napustila.

Roberta svejedno pakira stvari. Odgovara: Udarci muške ruke bole manje od udaraca života.

Grad pulsira kao srce čovjeka koji je dugo trčao. Sunčeva svjetlost probija se kroz zgusnute žute zastore i iritira oči. Ne mogu van. Danas sam zaboravila svoj novi jezik.

XVII

U noći sa subote na nedjelju na Adijev smetlarski kamion nalijeće pijani vozač skupocjenog automobila. Adi stoji odostraga i auto mu je priklještiio noge. To su sada smrskane noge. Adijevo lice razvlači se u grimasu mučenika, gubi svijest od boli, budi se bez nogu.

Roberta jeca kraj njegova uzglavlja. Roberta ga voli. Bez obzira na sve, njih dvoje imat će djece. Njihova djeca pričat će loš jezik, kao i njihovi roditelji, dok ne krenu u školu. Nakon toga ispravljat će svaku roditeljsku riječ, zadirkivati ih i izrugivati im se. S Adijevom i Robertinom djecom pričat ću ispravan jezik. Govorit ću im: Dođite teti, teta vas vodi u kazalište za djecu. I mali ljudi moraju gledati predstave.

XVIII

Na trećoj godini studija moja zemlja prestaje me stipendirati. Moja nova zemlja odbija preuzeti troškove financiranja stranih državljana. Pišem molbu u kojoj iznosim svoje viđenje problema. Ja sam jedna od vas sada, kažem uvrijeđenim tonom, vaša odluka da ne poduprete mladu ambicioznu osobu nadilazi moje shvaćanje.

Poslije tri neprospavane noći dobivam negativan odgovor. Tek nakon deset godina života u ovoj zemlji, kaže neimenovani glas s papira, vodite se kao jedna od nas. Gospođice, dodaje glas, pa vi u zemlji niste ni četiri godine. I dalje postoje državne granice koje moramo poštovati, zar ne?

XIX

Adi kaže: Čovjek bez nogu u ovoj zemlji može jedino gledati gole zidove.

Televizor drži upaljenim, ali ne može ne razmišljati o trenutku kada je mogao skočiti s kamiona. Da se na cestu bacio na lice, prošao bi bolje. Da je skočio u smeće u unutrašnjost kamiona, prošao bi bolje. Da je pustio da mu auto smrska glavu, bio bi mrtav i opet bi bilo bolje. Ne bi bilo beskonačne bjeline zidova, prigušenog zvuka automobilskih guma s ceste i divljih, bučnih zvukova u glavi.

Roberta i Adi naručuju dva kamiona i oni odvoze njihove stvari u zemlju iz koje Adi i ja potječemo. Roberta pokušava prodati kuću i vrtove svoga oca, ali jedini kupac je pastir kojemu je Robertin otac ranio koljeno. Roberta kaže: Prije bi kuću prodala crnom vragu, nego pastirima zbog kojih je moj otac izgubio život.

Robertino lice nije lice dvadesetdevetogodišnje žene. Njezine oči predugo su gledale ovce, ribu, tuđu djecu i tijesto. Oči joj se vlaže i kada nisu spremne plakati. Jedino nepromjenjivo na Roberti njezine su glomazne kosti.

XX

U jutarnjim satima čistim urede u poslovnom tornju u južnom dijelu grada, popodne slušam predavanja u strogom centru, a tijekom noći radim u tvornici igračaka na samoj gradskoj periferiji.

Moje obrazovanje ide dalje. Sjedam u različite autobuse i vozim se dublje, dok se ulice ne suze, a ljudi na njima ne prorijede. Podočnjaci se prelijevaju iz zelene u ljubičastu boju, potom crne i spuštaju se niz obraze kao rijeka koja plavi polje. Pijem kavu, ali kava je voda koja čovjeka ne drži budnim.

Tijekom noćne smjene porculanskim lutkama oblačim haljine, plišanim medvjedićima, majmunima i sobovima lijepim oči. Moje tijelo od iscrpljenosti ruši se na mekana tijela igračaka i ne ustaje dok ga dva para snažnih muških ruku ne podignu. Bolnička kola čekaju. Bolnička kola su brza i čovjek ne može ne biti spašen.

Zrak u sobi sterilan je i gumene potplate okretnih sestara proizvode škriputav zvuk na gumenom podu. Kroz prozor vidim cestu, a na cesti zaustavljen promet. Jedan auto okrenut je na krov i ljudi obučeni u plave uniforme režu lim. Stakleni zidovi banke neoštećeni su i u njima se, kao u mirnoj vodi, ljeska prizor nesreće. Tiho, vrlo tiho u banku ulaze uredno obučeni ljudi. Lica su im čvrsta i precizna kao dobro riješeni matematički zadaci.

O Lenki, Peri i kuriji

Lenka Šašina rodila se u četvrtoj frtalji, jer su njeni hteli bolje za svog sina prvenca. Po njima, u prvoj frtalji je bio sve go zgubidan, i po neki pripiti paor, no i taj nije bio za ništa bolje neg' da struže slaninu dokle bi ga Bog trpeo da mu rovi zemlju. Četvrta gde su se odselili (kad su natovarili kola, Lenkinjoj materi stomak je već grickao zube, nije se stiglo ranije), e ta frtalj bila je širokih i umivenih sokaka, no pre i posle svega majstora od zanata. Tek poneko, a da je van komšiluka, možda bi i postao šegrtom, koliko da je iskucavao krive eksere, kalfom teško, ali majstorom nikad. A Šašini, oni su u svojim glavama već bili skockali i trpezu, da ničeg na usfali i sina ne obrukaju onog dana kad bude položio majstorski ispit. Kolima su presekli glavni sokak, da bi im kuća bila preko puta.

Lenka im se rodila baš kad joj je bilo vreme, rumena, grlata i ješna. I osta im jedinica.

Jednom, bila je mala, nije mogla imati više od tri godine, baš je žvačkala trešnje iz čančeta, pa se posvađala sa zoljom; obe su bile navalile na istu trešnju, i ova krilata ju je na kraju ubola. Tu se Lenka nije zbunila, niti se dernjala kako bi to bilo normalno za jedno dete njenih godina. Ne, prihvatila je beštiju za krilca, otfikarila joj glavu sekutićima, odgrizeno ispljunula, ostatak smrljala pod prstima, bacila pa kao da se nije desilo baš ništa, nastavila da paje iz čančeta. E, baš ta bezglava zolja je u Lenkinjoj porodici ostala zanavek *ona* što ju je bodljom upisala u dunderski zanat. Jer, stvari su se poklopile da bi im bile sasvim jasne: zolja je bila od onih dupljašica, mnogima su takve razgradile zid da bi u šupljini iznutra načinile svoja legala, organizovane i pravilne gradove unutar kuća. Posle su se Šašini kleli, da je tim ubodenim prstom još istog dana raskopala fugnu puknute cigle gonka, odnekud našla novu, pa je pride i sama zamenila. Roditelji, pa kako god da uzmeš, moguće je da su malo i slagali. No dobro, svakako je bilo da Lenku kasnije nije interesovalo išta osim drveta, čerpića, crepa i cigle.

Do njene dvanaeste, Šašini su napolicom svršili pazar kuće gde su kirijali. Lenka je punopravno postala od „Četvrtih“.

Vremenom, skupili su Šašini još nešto para, kuća je bila stara i vapila da joj se ukaže malo više pažnje, pa su je obnovili. Pogodili su se s dunderima da sve urade kako valja, al' da ne diraju zabat. Lenki se bližio petnaesti rođendan, dobro su cenili da bi se ona takvom poklonu najviše obradovala. Sasvim sama i svojom pameću je naradila da im bude zabat kuće kao gazdački, a još bolji neg' majstorski; ono kad se jaki divi sam sebi, pa stišće ruke i peći mišice. Krivulje zabata su bile još oblije i snažnije. Lomila ih je i uvijala baš kao da su joj pratile misli. Majstor dunder nije bio slep, odmah ju je uzeo da kod njega uči zanat. Makar što je bila i jurodiva, ništa je nije zanimalo, ni da pogleda kamoli da se prihvati posla ako to nije bio zabat il' stubovi od gonka, ipak ju je prekoredno proizveo u šegrta. Najviše je volela da rezbari debila što bi jednom nosila streju, time se bavila kad je bila dokona. Njenoj materi i ocu se tanjio prvi srčani živac, bojali su se da time srlja u svoju i propast svog zanata. Ali majstor dunder je bio i amišan gazda, nikad je nije silio, i birao joj je poslove. Gde bi se Lenka odala osmejkom samo tu bi radila, dizala sebe ne kuću. I, svi srećni.

Majstorski ispit je preskočila kao okom da bi im bila za diku, ali su Šašini za taj dan davno planiranu sofru ipak kudili, zvali je tek „Majstorskom daćom“. Lenka je bila rešila da ostane sa svojim starim dunderkim majstorom. Dobri izgledi vlastite obrtnice nisu je zanimali. Nastavila je po starom, pravila je kitnjaste zabate, i ako bi se našlo dobrog drveta, sama ga je duborezala pa uklještavala, pravila već nadaleko čuvene streje za gonkove.

Dvadesetpeti joj stigla očas posla. Potom i trideseta, a još uvek je bila sama. Šašinima je odavno zaigrao i onaj drugi srčani živac, ali su znali, i verovali, da ona ipak zna najbolje. Između sebe su potiše govorili da je tako i najpametnije jer, svakakvih se motalo oko nje, nabedenih i samoubedenih. Sve ih je Lenka prosleđivala dalje, koliko da joj ne bi smetali. Ipak, Šašini su snivali unuke, jednog za početak, birkali mu odelca od budućeg majstorstva. To u snu, na javi je buknuo rat. Grozan, najgadniji do tad. I najveći, od krvi, sakatih, konja koji su ih vukli kroz varoš. Svi sokaci i frtalji su odisali

jednakom sagom, istom merom i umirali. Niko više nije mario za ljudski život, kamoli za kuće, i te, neke, zabate il' gonkove.

Do kad je već bilo da su se živući budili jutrom tek koliko da bi opsovali onog odgore što ih prošle noći nije poveo sa sobom, stigao je i oslobodilac. Jahao je belog konja, i pratila ga je vojska. Obradovali su mu se koliko i tom jutru što je osvanulo; još ranije se pojavila nekakva sakagija, prvo stidljivo, sve dok se polovini varoši nisu usne premetnule u ljubičasto, pa bili oduvani do najbližeg groblja. Njeni, prvo otac a za njim i mati, odoše u dva meseca razmaka. I osta Lenka Šašina sama kao kuće na kiši. Jeste stari dunderski majstor bio tu, trudio se, koliko je uspevao, bilo je i za nju, no su poratne godine za sve bile jednako tanke, usukane i tužne, kao kad presahne na daći.

Konačno, jednom ju je nenadano pozvao da mu dođe.

„Vidi Lenka, golubice moja, tuga se može istresati na razne načine, i koji god put da se izabere pa je se i opet nećeš osloboditi“, kašljucnuo je koliko da bi zauzdao tremu i prisetio se šta je ono bio pripremio; prošlu noć je celu sakrckao osmišljavajući kako da joj začepi svako pitanje, znao je da se neće tako lako predati. Bilo mu je čudno, već neko vreme i kad god bi se videli, ona je gledala pokraj njega, kao nekud njemu iza leđa. Pomislio je da će im oboma prijati malo tišine, pa se prošetao do ormara. Tamo je zastao, kopao i tražio nešto, pa iz njega izvukao samo nekoliko širokih papirnih truba; ostale (a videlo se da je orman bio krcat njima) ostavio je za posle i ako bi mu se posrećilo. Spustio ih je na astal, bliže Lenki. Bilo mu je drago, video je kako joj se pogled namah razbistrio, gotovo i zaiskrio. Pa se opet utrnuo.

„Lenka, ja bih da nas dvoje ovo završimo. Eto, vidi“, požurio je pa se spetljao. Čak je i papirne trube gurnuo još bliže njoj. Uzdahnuo je kao grešnik, gledao ju je kako nepomično zuri u ponuđeno. Više nije bilo natrag, laknulo mu je što su formalnosti i govorancije njegovom greškom bile preskočene, ostalo je samo il' kroz il' preko zida. Pripalio je sebi cigaretu, pućnuo tek da omiriši, pa ugasio. Bile su mu strogo zabranjene.

„Šta je ovo?“, upitala je. Pomislila je da bi barem toliko mogla učiniti svom dobrom dunderskom majstoru. Ranije, srela je varoškog doktora. Makar što joj je potiše pričao, sve je unapred shvatala.

Znala je ona to, već neko vreme nije se usuđivala da ga pogleda bolje, mesto njegovog lica videla je samo nos što je izrastao na svakim danom sve mršavijem licu, i na njemu mu okačenu dušu, klatila se i čekala kad bi odzvonio konačni sat, da se odlomi cela.

Razmotala je papirine ne čekajući na odgovor, prvo merkala šta je tamo bilo ucrtano, pa krenula sama da unosi prepravke i mrlja kroz urađen posao. Puštala ga je da se sit iskašlje.

„Lenka, pile moje, ovo će biti dukata vredno, onakvih dukata!“, tu je odigao i kažiprst, potkrepio. Nije se prenula baš ni malo. Jednu papirinu, kad ju je pregledala, na njoj nije ništa upisala neg' je celu samo gurnula sa astala.

„Kurija je to, 'oće nova vlast da nazida kuriju. Da nam varoš postane srez, i njegov centar“, slao je knedle niz grlo, čekao da l' bi možda šta rekla. „Lenka, od tog posla bi se cela varoš omrsila. Bilo bi posla za svakog. Pa, ako nam krene... Znaš da ja tebe nikad ne bih lagao“, a ona je baš tad precrtavala cele spratove, slobodnom rukom izvlačila pasarele, od projekta mrsila mrežu. Stari dunderski majstor se opet zbnurio, pa začutao, pokušavao da joj prati crtež, čkiljio je, gledao gde su joj se krivile linije.

„Ne mogu ja to“, hitnula je olovku od sebe, previše ju je zapeklo iscrtano. Šarala je pogledom papire pred sobom, jednom štucnula, pa sve gurnula od sebe.

„Ne mogu ja to“, vratila je za sobom stolicu pod astal i otišla.

Slao joj je posle majstor na kuću prijatelje, i majstorske poznanike, i koga sve nije, ali neće Lenka. Ni da čuje. Nije bilo više Lenki do cigli i maltera, greda nit' ukrasa. Nije joj bilo više ni do čega. Lomio je majstor glavu kako ždrebici da raščeslja grivu.

Možda da bi pomoglo, a možda je tako i moralo biti tek, jedan beli ždrebac je bio viđen kako svezan o Lenkinu tarabu brsti cveće. Potrajalo je ne duže od nekoliko trenutaka, koliko da se oslobodilac, pukovnik Gavrilović, snađe pa sve usput čangrćući pridržavanom sabljom, jedva stigne da iskoči kroz prozor. Preko tarabe ga je pratio i zaukan bokal, omašio mu je glavu taman toliko da je ovaj bolje poterao konja, pa odjahao ceo.

Sutradan nije svezivao konja, pokazao mu je mesto gde da ga sačeka, bilo je bliže prozoru. Iz prvog bisaga je izvadio neakve papirine, popravio ih ako su gde trube bile zgrčene, pa ih je pažljivo turio pod mišku. Iz drugog je izvadio nov bokal. Čepkao je još dublje, tražio. Mesto cvetka u bokal je stavio mašnicom ukrašeno fino dleto, kao vajarsko. Utegnuo je uniformu, popravio nauljen brk, pročistio grlo pa zakucao na Lenkina vrata. Kad mu se otvorilo, duboko se naklonio i u pozdrav zvecnuo sabljom. Gospodin arhitekta, pukovnik Gavrilović, ostao je kod Lenke celo prepodne, pa do iza ručka. I sve vreme komšiluk je osluškivao, pokušavao da zagleda, ali je Lenka navukla još deblje firange, pa su se vremenom razišli i oni najznatiželjniji. Razišli su se, ali bili obradovani jer su znali: tu i tad je krenula da se gradi njihova nova kurija. Biće posla svima, istanjenim stomacima da se ukaže nova nada.

Do kad su počeli da razmeravaju tlocrt i pobijaju kočiće, Lenka i gospodin arhitekta Gavrilović nisu ništa tajili, cela varoš je znala da su u strasnoj ljubavi. On je uniformu već skinuo, ali ona nikako nije pristajala na više od zabata i gonka, pa su joj rekli da bi i toliko bilo sasvim dovoljno, neka joj bilo zabata i gonka, ali da uz svog starog dunderškog majstora i o ostalom vodi računa, da se ne bi probijali rokovi. I da pazi na majstore kako se ne bi zapili, i da malter ne bi bio mlitav pa da se posle kruni, i da odabere gde će se peći cigle, i kojih će biti veličina za koji deo zgrade, i... Jednom je morala da otputuje čak u daleko, birali su u šumi koja će postati grede, pa nisu hteli da seku sem ako ona ne bi aminovala debla. Dotle je išlo.

I još dve godine su morale da prođu ne bi li se stiglo do punijih stomaka, kad je i kurija počela zaistinski i vidno da raste. Gospodin sreski namesnik, arhitekta Petar Gavrilović, muž gospođe Lenke Gavrilović, uglavnom je bio zadovoljan kojom su se brzinom, i pored svih poratnih nedaća, svršavali poslovi u izgradnji. Jedino, bilo mu je malo krivo, više neprijatno, što je Lenka do tad već, i od kad se stari majstor dunder prestavio Bogu, vodila baš sav posao na gradilištu. Cigle se nije hvatala, ali je dobro komandovala. Ako bi joj ostalo šta vremena da se moglo nazvati slobodnim, provodila ga je u avliji njene, njihove kuće, sklapajući i rasklapajući buduće streje za gonkove kurijskog dvorišta. Napravila ih je sasvim sama, sva četiri krila i samo od najboljeg drveta; iscurila ih je iz glave bez papira

i šestara, da spremni sačekaju dan kad bi ih se ugradilo. Da je tu stala, pa ni po' muke, osmislila je pa izradila još i dve pasarele, kao lukovi da bi jednom natkriljavali i okrunili čitav majstorski posao.

Kad bi se konačno smrklo da poležu, pokušavao je da joj objasni njen Pera, i to na razne načine, kako će to biti kuća za fiškale, notaroše od raznih vrsta, i ostale srezovske uposlenike, ne i za majmune da se „time“ pentraju. Biranim rečima joj je skretao pažnju, bojao se da nisu već zastranili u izgradnji, da se neće kurija možda premetnuti u nešto čipkasto, i što bez svake sumnje nije potrebno narodu, jer se za njega i pravilo. I uvek bi se završavalo na istom, Lenka se pravila da spava, a on nije hteo da je budi, draže mu je bilo da je samo sluša kako diše u krevetu pored njega. Posle bi otišao da pripali sebi pa kroz prozor i u daljini gledao kako kurijski zidovi lepo nadvisuju varoške krovove. Već se dobro naslućivalo i gde će njegova Lenka, uskoro, izvajati zabat.

Kuriji su bile narasle krovne grede, pasarele od finog tkanja skoro postavljene, čitava varoš se danima jatila uokolo da to sve zaistinski vidi, da uđe, svojim prstima da se uveri kako kurija nije samo priviđenje već njihova i deo njih. Makar da samo prošetaju dvorištem, ali im ni to Lenka nije dala. Bez gotovog krova, finišanog zabata i njenog amina svi su mogli samo da gledaju, poizdalje i bez izuzetka.

U jedno predсутenje svetlo (već je bila ostala sama na gradilištu) razmišljala je, dok još pokupi pincle i za probu razlije gips u kalupne načve, pa da bi i njoj bilo vreme da se naspava. S tim mislima se penjala na pasarelu; onih dana volela je da odatle uživa u dnevnom smiraju što se prosejavao kroz još uvek nesvršene visove njene kurije. Kopkalo ju je kako bi mogla da razdeli deo krova spram dvorišnog zabata, cenila da bi se tako i dole, u dvorištu, hvatalo najboljeg svetla kad u smiraj leta suncu kraća snaga. Ostalim uglovima bila je zadovoljna, pride, bi joj žao da njenom Peri opet menja projekat.

Taman da bi krenula kad, zasvrbela ju je ruka.

„Pa otkud tebe sad, beštijo krilata?“, jedna zolja joj se zaigrala na koži, odmah niže od gde je uvek bluzi zavrtala rukave. „Da vas odjednom nema i noćnih?“, nastavljala je zolja svoj ples,

možda gledala odakle je stigla, a gde joj je bilo odleteti. „Ne bih rekla, izgubila si se. Ajde, putuj“, čvegerom ju je poslala da žuri kući. Krenula je i sama, obećala mu je da će se vratiti taman da se večera ne bi ohladila. Osmehnula se, bio joj je dobar i volela ga je skoro svim srcem, a onaj komad što mu je kurija ukrala, iskreno, to je Lenku sve više grebuckalo da zatišti. Koračala je Lenka svojom pasarelom, razbrajala koliko joj je tad moglo biti godina, svakako je dobro znala da joj se vreme primiče.

„Opet ti?! Lepo sam ti rekla, putuj kući“, i opet odlete zolja od nje, pogonjena čvegerom, odzuja put kurije. Kroz mutnilo sećanja, prikrađoše se Lenki slike i priče onih prvih trešanja, njenih pokojnih Šašina, dana dok se život veselio u njihovoj kući. Poželela je da i ona i njen Pera dožive takvo što, da ne ostanu u starosti sami kao panjevi. Pljucnula je s visine, iskreno i onako dunderški daleko, osetila je nenadanu gadljivost spram mistrija i dleta, mirisa sveže izgrađenog i, do tad omiljenog, kad se ispod debla truni piljevina. Rešila je da će je ubuduće (nekakvi žmarci su joj proželi od stomaka niže) zanimati samo da se Gavrilovići nagrade i umnože. Baciće se na njega kao nekad, još sa vrata. Neka večere, jede se ona i hladna. Zavragolanilo joj se, požurila je još tih par metara koliko je preostalo od pasarele, već napamet prebrajala stepenike, množila ih s dovoljnom količinom koraka što su je delili od njihove kuće.

„Zoljo, ti si nedokazna!“, mesto čvegera je otresla rukom koliko da bi ova spala, jedna jeste otišla, ali su se vratile još dve. Potom je stigla i treća, i još njih nekoliko. Ustavila se Lenka na korak od kraja pasarele, pomislila da ako je i čitav roj blizu, ne bi smela da srlja. Cenila je, izmigoljiće se polako, i odmah ujutro narediti radnicima da nađu i spale gnezdo, moralo se kriti tu negde, zaboravljeno od pogleda.

„Dobre zolje, fine i mile“, sletelo je na nju još barem desetak. „Ja sad idem kući, 'ajte i vi“, lagacko je odigla fenjeru kapu, mrak je već plivao u žitkom, zvecnula šibicama, najednom više nije verovala koracima, morala je da vidi kuda bi se izvukla. Možda iznenađene nenadanim svetlom tek, zolje su se razbežale sa nje. Još uvek su bile blizu, čula ih je kako trepere. Iz nekog razloga joj se probudila ljubopitljivost, širila je lažni dan uokolo, iskretala fenjer u stranu,

baš da ih vidi gde su mogle biti. Pa ih je i našla, uz krivinu fasade više poslednjeg prozora. Gde je Lenka planirala da na zabatu izvaja svoje oprostajno delo, stajalo je prilepljeno za kuriju njihovo gnezdo, oblina kao kad se topi šećer iz meda. Posramila se Lenka svog sveukupnog rada, spustila je fenjer na pod pasarele, našla odakle će svetlost bolje pokazivati, sela i ona pa jedno vreme samo gledala. Pomislila je, možda nešto i nauči, uzvrpoljila se, htela je to i da pipne. Pružila se podom pasarele, nosila fenjer ispred sebe, drugom šakom je gladila savršenstvo, ispipavala sve one detalje koje je do tad promašila u svom radu. Da je samo bila viša, u tom slučaju duža, jedan detalj bi joj je privukao pažnju, jedno puce u tom grozdu od saća iskrivilo se u stranu. I bilo je drugačije, ne samo oblo već i sa krivim kosinama.

Oko ponoći, kad je Gavrilović nadigao i radnike i žandarme da je traže našli su je u već tvrdom alabasteru. Bila je taman stala u modlu od naćve. Našli su i jednu deru na ogradi pasarele. Odmah pored je radnika u po noći ujela zolja, pa su upalili novine i uništili gnezdo.

U dva dana se Lenkin Pera usukao skroz na žuto. Kad su je iščupali, nije dao da je operu od tog belog, neg' ju je kao takvu složio međ' majku joj i oca. Naredio je još, da šta je u modli ostalo od Lenke, da se to izlije u dvaput. Jedan kip je ostavio, da bude večno pohranjen u varoškoj kuriji, drugi je poneo sa sobom, i neznano kud, otišao.

Kratki ogled o trgovini

Ocu

Mada je već bila polovina marta, zima još uvek nije uzmicala: tu i tamo, u nedostupnim, skrivenim uglovima, belasale su se odolevajuće snežne gromade na čijim ivicama se caklila ledena pokorica. Retka i kratkotrajna promaljanja sunca od prethodnih dana učinila su da šipražje propupa, ali prolećno zelenilo se samo naziralo, tek kao nagoveštaj ohrabrujuće neumitnosti.

Otac je, nakon nesanice, izašao u hladno jutro ustalasang oštrim severcem, prepustivši mu se bez protestnih ili zebličavih gesti. Njegov pogled odavao je sliku čoveka spremnog na samokažnjavanje zbog strašnog osećaja nemoći. Tražio je, verujem, načine kojima bi unutrašnji požari bili potisnuti i prigušeni, pa makar to značilo da je u te svrhe neophodno isposlovati fizičke napore i bolove.

Iz kladice je istrgnuo tešku sekiru i brzim pokretima oštrača nekoliko puta zagrebao po sečivu. Vrhom palca je prešao preko tanane srebrnaste crte i iz sićušne posekotine promolila se kap tople, guste krvi. Potom je sa zarđalog eksera, zakucanog u crvotočni ambarski zid, skinuo makaze koje su tamo bile okačene.

Njivu je pravougaono ograđivala gola, raščupana živica, nabijena metlastim vrbama, divljom kupinom, glogovim trnom i mladim topolama i lipama. Moralo mu je sve to ličiti na neuredni, besmisleni zid koji ograđuje ništa ili, što je verovatnije, na žilavog i sasvim prikladnog neprijatelja. Osmatrao je izvesno vreme u pravcu odabranog početka a onda, nakon što je pljunuo u dlanove, nasrnuo.

Mahnito je makazama sekao granje, šipražje i trnje, sekirom lomio mladice u korenu, odvaljivao istrulele vrbe i cepao njihove plesnive ostatke. Sve to je bacao iza svojih leđa i ubrzo se jasno mogao videti čisti koridor omeđen uređenom živicom s jedne, i linijom odbačenog otpada s druge strane. U međuprostoru je hodao otac, zamahivao u širokim lukovima, stiskao i razvlačio drške

makaza, nervozno se i u grčevima zakretao u stranu i glasno psovao kada bi mu se neka kvrgava izbočina opirala. Njegovi agresivni pokreti, tupi udarci metala o šuplja stabla, drobljenje pritki i šiblja, struganje bodlji po odeći i koži, pucanje suvaraka i trenje stabljika jednih o druge, šljapkanje ustajale vode u jarku, sve je to stvaralo kakofoničnu buku dovoljnu da zagluši okolne zvuke, glasove i moguće loše vesti i dojave. A kada bi pomislio na te vesti, on je udarao jače i odlučnije, kao da je uverovao sebe da sve dok bude istrajavao, ništa se loše ne može desiti.

Jer, ono što ti nije poznato, još uvek se nije ni dogodilo.

U bolnici, u onoj sterilnoj sobi, ćerka je ležala već četrnaesti dan. Peti je dan (ili šesti, nadao se da je šesti) osvanuo kako su joj, u međuvremenu, dijagnostikovali teško trovanje krvi.

Ležala je, juče, na onom krevetu, u vatri i bunilu i, videvši kako se na tom nedužnom telu počinju otvarati odvratne, gnojne rane, njemu je po prvi put došlo do svesti da bi dete moglo umreti. Stajao je, tako, ponad nje, zbunjen i prestravljen pred tim, najednom izvesnim ishodom, a onda su se strah i zbunjenost utopili u ogorčenost i prezir spram samoga sebe jer on, u stvari, nije ni pokušao sve to sprečiti. I istog je momenta izjurio u hodnik tražeći da mu odmah i bez izgovora, bude omogućen razgovor sa načelnikom. Profesor je uglavnom referisao faktografski i nerazumljivo, pričao o stafilokoku i ešerihiji, antibiogramima i visokoj febrilnosti, rezistenciji, vankomicinu i longacefu, vitalnoj ugroženosti sa neizvesnom prognozom ali, takođe, i o teškim vremenima, krizi i nedostatku sredstava.

– Doktore, ima li nešto što bi je moglo spasiti? – upitao je otac.

Ovaj je izvesno vreme ćutao kao da mu se čini suludim da sad tu, nekom siromašnom prostaku, izlaže predloge bez mogućnosti njihovog ostvarenja a onda je, valjda u želji da se razgovor nekako okonča, smandrljao:

– Vidite, postoji taj venimun... To su vam humani imunoglobulini... Ali su veoma, veoma, skupi... Plašim se da ćemo je bez toga, izgubiti.

– Neka ih onda dobije doktore! Koliko treba novca?

Načelnik je saopštio brojku i otac ju je primio bez očekivanog iznenađenja. Sada je to bila informacija koju je bilo nužno materijalizovati.

- Ali, moramo biti brzi – dodao je načelnik. – Svaki sat je važan.
- Dajte joj to još danas. Sutra, u ovo doba, doneću pare.

Iza umravljenih šuma već je provirivalo neodlučno sunce kada je, skidajući zapletenu uzicu bršljana sa pocepanog pulovera, ugledao priliku koja se ukazala u dnu parcele. Čovek koji se primicao hodao je sporo, kao da okleva, i oca je, u taj mah, presekle površ slabina.

Svako je, tih dana, mogao biti zloslutni glasnik.

Nakon što je, negde na pola njive, došljak na trenutak zastao i, savivši se, iščupao stršeću stabljiku čička, bolni grč očevih creva malo je popustio jer, ipak, bio je uveren da to nije moglo biti to i da to se ne radi tako. A onda, zagledavši se pažljivije, otac prepoznade onoga koji je dolazio i nastavi da seče ostruge u obuhvatu.

Miloš je prišao, ruku zabačenih na krsta.

- Pomaže bog Dimitrije.
- Bog ti pomog'o – otpozdravio je otac, ne prekidajući posao kojim se bavio.
- Dobro si uranio jutros...Ide to, ide...
- Ha, u silu boga...

Posetilac se izvesno vreme obazirao, kao da procenjuje očev jutrošnji učinak, a onda, počevši prosedu kosu iza somotnog šešira, izustio:

- Rekli su... da me trebaš...

Otac je nervozno, i nenamerno, odsekao mladicu divlje trešnje i, odmah potom, zario sečivo u lipovo stablo. Zatim je obrisao znoj sa čela pa, kao da se stidi onoga što je predstojalo, okružio pogledom po obimu njive:

– Uvek si me pitao za ovu parcelu... Pola, eto, prodajem. Ovu polovinu do kuće ću zadržati. Samo te molim da sve završimo danas...

Tu je zakrenuo glavu u stranu i dodao: – Da se ne patim previše...

Miloš je tu zemlju, ne pitajući za cenu, mnogo puta pokušavao

kupiti ali otac bi ga uvek, neretko nadmeno i s podsmehom, bez razmišljanja odbijao.

– Jesam ubog i hvala ti što misliš na mene – govorio bi – ali (i tada bi krenuo da iz stisnute pesnice ispravlja jedan po jedan prst), moj deda nasledio od svoga oca, od njega moj pokojni Jovan... Kakav bih čovek bio kada bih pljunuo na imovinu koju su mi preci na čuvanje poverili?

Te reči su se mogle tumačiti i kao prosto seljačko načelo koje veli da sramotno je prodati ono što prethodno nisi kupio, i kao puko inačenje. I nema sumnje da je u svemu bilo i toga. Ali, one su, te odbijajuće, patetične tirade, prikrivale najvažnije: siromašnom seljaku zemlja je smisao bitisanja. Zemlja je strast i prokletstvo; ona je prevrtljiva, jalova kurva i podatna, plodna ljubavnica, neukrotiva zver i mazna ljubimica. I u toj njenoj magičnoj i podrazumevajućoj protivurečnosti sadržana je i njena privlačnost, kao, uostalom, i privlačnost života samog. Pa ako niste propalica i prezira dostojna protuva, zemlju, kakva je – takva je, čuvate ljubomorno i odlučno i ne odustajete od nje bez preke potrebe.

Kupac je, međutim, sada, napokon bio došao na svoje, sa hladnom svešću o odnosu snaga i okolnostima iz kojih je taj odnos proistekao. I dalje držeći ruke na leđima, Miloš je začkiljio i, ne bez ponosa, pažljivo osmotrio svoju buduću imovinu.

– Pa, koliko ceniš Dimitrije..?

– U pola parcele je jedan hektar. Vredi petnaest hiljada. Danas ti tu polovinu, pošto znam da imaš pare, dajem za deset...

Miloš se, kao da je upravo čuo lošu šalu ili glupo preterivanje, glumljeno nasmejao i odmahnuo nekoliko puta glavom. Onda se, delovalo je da se baš tad dosetio, zamrznuo u kretnjama:

– Danas Mito, danas kupujem celu njivu. Ne četvrt. Ne pola. **Celu!** Razumeš? I za celu njivu ti dajem trinaest hiljada.

– Ne-ne-ne – usprotivio se otac – ne mogu... Malo je... A i ostalo bi mi samo dvorište... Ne mogu... Tesno mi je samo dvorište...

Kroz crnu površinu očevih nabacanih negacija probijale su prljave, izdajničke mrlje neuverljivosti koje je veleposednik lako uočavao. Sada se sve svodilo na postupanje po surovim trgovačkim

procedurama: Miloš se okrenuo i, u fingiranoj ljutnji, pošao u smeru suprotnom od onog kojim je došao. Gledajući u njegova leđa koja su se sporo i uporno udaljavala, otac će mu uputiti beznadežnu molbu:

– Budi čovek Miloše...

Ovaj je zastao, vratio se nekoliko koraka unazad, i, prečuvši primedbu koja bi u netrgovačkim konverzacijama nesumnjivo bila uvredljiva, prešao na završni manevar:

– Ma dobro, pustimo sad to: može-može, ne može-ne može... Nego, čujem da ti je ćerka u bolnici. Kako je..?

U tom trenutku obojica su znali da se neravnopravna borba primiće svome logičnom svršetku. Očevo lice se zgrčilo u bolnu grimasu u kojoj vertikalne bore, koje su se spuštale od krajeva obrva ka podnožju obrazâ, zjape poput dveju kanjonskih provalija.

– Biće to dobro – izustio je kupac glasom onoga kojeg se ta stvar uopšte i ne tiče i nastavio svojim putem.

Tamo gde je pri dolasku iščupao onaj čičak, sustigao ga je očev povik:

– Čekaj Miloše! Čekaj!

Predizborna tišina

Petar Petrović, 33 godine, neoženjen, mlađi menadžer-komercijalista, škorpion u horoskopu, navijač Crvene Zvezde, dužnik po osnovu hipotekarnog kredita, pivopija, i nosilac najnemaštovitijeg imena u zemlji Srbiji, ustao je predizbornog petka na levu nogu. Uvek je ustajao na levu nogu; njegov krevet je sa desne strane stajao uza zid. Protegao se i udahnuo duboko, a zatim se odmah zadovoljno stresao na osećaj krckanja u ramenima. Okrenuo se da namesti krevet, i neočekivano suočio sa namrgođenim građevincem koji je buljio u njega kroz prozor. Petar Petrović je odskočio, nemalo iznenađen takvim grubim zahvatom na uštrb njegove privatnosti. Građevinac je samo nezainteresovano žvaknuo čačkalicu koja mu je visila iz ugla usana, upro prstom u levu stranu svojih grudi (pisalo je: N. Živkov, Republička izborna komisija), i u dva zamaha rukama zalepio neprozirnu foliju preko Petrovićevog prozora. Petrović se čitavu sekundu ili dve nosio mišlju da protestuje, ali je bio poražen zvaničnom funkcijom službenog lica, brzinom izvođenja službene radnje (uopšte je bio osetljiv na oficijelnost), ali i činjenicom da je folija propuštala sasvim dovoljno dnevne svetlosti da bi se u njegovom stanu normalno videlo. Slegao je ramenima, izabrao dnevnu odeću iz ormara, i produžio do kupatila.

Polako, ali odlučno, ispoštovao je jutarnju higijensko-estetsku rutinu, korak po korak. Bio je maglovito svestan neophodnosti higijenskog dela rutine za produžavanje sopstvenog bitisanja i usporavanje neumoljive entropije (iako ne bi znao šta je entropija, da ga je ko pitao). Estetski deo, i inače dubiozne vrednosti i domašaja, sprovodio je bez razmišljanja, uklapajući se u propisani imidž firme isključivo u funkciji instrumentalizovanog nagona za samoodržanjem (o čemu, takođe, nije razmišljao na takav način; kao što je već rečeno, nije razmišljao uopšte).

Kada je izašao iz kupatila u dnevnu sobu, neiznenađeno je konstatovao da je i ostatak prozora u njegovom nevelikom stanu

zaštićen od spoljnih uticaja na isti način kao i onaj u spavaćoj sobi. Slegao je ramenima i obuio se. Kada je pokušao da napusti svoj stan, međutim, suočio se sa neprobojnim zidom organa. Dvojica policajaca učtivo su mu pružila na uvid sjajne hromirane značke i uputila ga da sačeka uvežbanim profesionalnim frazama: „Kuš, more, glasač. Ostaješ tu. Izborna tišina.“

Petrović je drugi put tog jutra osetio komešanje misli i osećanja kao posledicu unutrašnjeg konflikta. S jedne strane, nije mu se mililo da mu se kretanje ograničava na takav način, pa makar i službenom radnjom službenog lica. S druge, nije mu se preterano išlo na posao.

Njegovu unutrašnju borbu prekinuo je dolazak Marijane Roganović, službenice Republičke izborne komisije. Visoka, vitka, ozbiljnog ovalnog lica i kose vezane u strogu pundu, zračila je tihim autoritetom i jakim parfemom. Pružila mu je ruku i predstavila se uz poslovan osmeh i lagano njihanje ešarpe. Nije nosila mnogo šminke, ali ju je nosila efektno; ličila je na stjuardesu. Petroviću se činila lepom, na onaj impresivan i distanciran način na koji su bile lepe filmske zvezde iz zlatnog doba Holivuda. Prošla je pored njega, stala u ugao njegove dnevne sobe, i izvukla iz torbe krupnu zvaničnoplavu fasciklu. „Sedite slobodno.“, rekla je, pokazujući diskretno glavom ka jednoj od udobnih, razrađenih fotelja. Petrović je, razume se, poslušao.

Za Marijanom je u stan ušao najveći policajac koga je Petrović video u životu. Nosio je pod rukom dva ležaja na rasklapanje i jednu putnu torbu, što je sve uredno odložio u ugao sobe pre nego što je zauzeo položaj iza službenice.

„Samo da javim šefu da kasnim.“, rekao je Petrović, tražeći guzicom udubljenje na kome je bio radio poslednjih nekoliko godina. Njegov telefon je tužno zapištao: nema signala.

„Vaš šef je obavešten, gospodine Petroviću. A vaš telefon, naravno, isključen, u periodu trajanja izborne tišine. Televizija i internet takođe. Zar niste dobili obaveštenje?“

Petrović je u mislima odlutao do stočića uz ulazna vrata njegovog stana, gde je prašinu skupljalo nekakvo obaveštenje koje je bio primio nedelju-dve ranije i u istom trenutku zaboravio na njega. „...jesam...“

Marijana se nasmešila za dve nijanse više od Uvežbanog Poslovnog Osmeha, doteravši stepen ličnog ozarenja do Pružaoca Blagonaklone Pouke. „Ali ga niste čitali, zar ne?“

Petrović je skrušeno pogledao u vrhove svojih kolena. „Nisam.“

„A jeste li čuli za reformu izbornog sistema? Novi Zakon o izboru narodnih poslanika?“

Petrović je bio posvećen studiranju sopstvenih zanoktica.

„Čuli ste makar za Narodnu skupštinu?“

„E, to jesam.“, odgovorio je Petrović energično i iskreno; zaista je bio svestan postojanja imenovane institucije.

„E, vidite, u toku je izbor za narodne poslanike – to su službenici koji sede u Narodnoj skupštini. Pratite li?“

Petrović je pratio. Namrštio se, malo da pokaže kako je koncentrisan, malo zato što je stekao utisak da ga Marijana tretira kao zaostalo dete. Klimnuo je glavom.

„Od dolaska na vlast Narodne demokratske partije, republičke vlasti otpočele su sa praksom uvođenja sveobuhvatnog programa uštede i povećanja efikasnosti korišćenja sredstava i resursa u svim državnim organima i službama. Novim Zakonom o izboru narodnih poslanika reformisan je dosadašnji spor, dugotrajan, skup, i, razume se, neizvestan proces. Zavod za statistiku reformisao je posle duge i iscrpne analize birački spisak, i sveo ga na desetoro ljudi koji najbolje odražavaju stanje u biračkom telu. Zajedno sa još devetoro ljudi, vi u rukama držite sastav sledećeg saziva parlamenta.“ Marijana je govorila tačno i jasno, kao iskusni radio-spiker ili glumica koja po stoti put izgovara dobro pripremljen tekst.

„Ali, ali, ja nisam znao... nisam obratio pažnju... ne znam za koga da glasam!“, protestovao je Petrović neubedljivo. Kroz maglu se sećao da je čuo nešto o nekim protestima u vezi sa celom stvari, ali detalji su odbijali da mu se jasno slože u glavi.

Marijana je njegov protest odbacila sa nesmanjenom vedrinom. „Ali, zar ne shvatate? Upravo ste zato i izabrani! Otporni ste na propagandu, neosetljivi na uticaje. Vaš glas, ukoliko budete želeli da učestvujete u izboru, odlučiće o izboru srazmernog broja poslanika, a vi po svojstvima predstavljate odgovarajuću populaciju. Legitimnost predstavništva je očuvana za ni promil troškova organizovanja prethodnih izbora. Demokratija i efikasnost na delu.“

Petroviću je cela priča delovala tek pomalo sumnjivo, ali nikako dovoljno da nadjača divljenje koje je osećao prema neuobičajenoj ekspeditivnosti vlasti i neobičnoj efikasnosti novog demokratskog procesa. „Da vam kažem, gospođo – ili gospođice? To sve odlično zvuči. Nego, šta ću ja sada da radim dva dana do izbora?“

Službenica je svečano položila ruku na fasciklu. „Ovde se nalazi Glasački Listić. Bilo kada u periodu od osam do dvadeset časova u nedelju možete da učinite vaš izbor i zaokružite jednu od dve opcije. Možete, takođe, i poništiti listić ili ga popuniti neispravno, u kom slučaju se ne broji, a mandati koje biste vi rasporedili pripadaju srazmerno ostalim glasačima.“

Petrović se štrečno, kao da mu je neko zapretio da će mu nešto oduzeti.

„Ja ću biti s vama ova dva dana, u svojstvu službenog lica, da pazim da na vas niko nesavesno ne utiče.“, nastavila je. „Jedan kolega iz MUP-a biće takođe ovde, da se stara o vašoj bezbednosti. Do tada, bili smo slobodni da pregledamo promet na vašoj kreditnoj kartici i naručimo isporuke hrane iz vaših omiljenih restorana. Uskoro bi trebalo da nam stigne i doručak. Ako imate nekih pitanja, molim vas da mi se obratite. Ako ne – prijatan vam dan, mi vas ne bismo dodatno uznemiravali.“

Petrovićeva nevelika znatiželja bila je više nego zadovoljena. Izabrao je knjigu sa police – neki krimić na koji se dugo meračio – i smestio se u fotelju.

Marijana Roganović prezrivo ga je odmerila iz prikrajka dok je krupni policajac rasklapao poljske ležajeve. Dok je Petrović dokoličario, radnici RIK-a postavljali su ispred njegovih prozora zvučnike sa kojih će puštati tokom sledeća dva dana šum drveća, ptica, gradsku buku, sve ne bi li vrli glasač bio pošteđen slušanja ometajuće buke protesta Fronta narodne obnove. Hvatala ju je nervoza; nije dobro podnosila čekanje. Imala je cela dva dana do subotnje večeri. Tada će, ako sve pođe prema planu, policijsku smenu preuzeti jedan od njenih drugova iz Fronta, a na nju će doći red da ispuni svoju dužnost i izvrši nedozvoljen uticaj na biračko telo. Osim kreditne kartice, RIK je, a samim tim i ona, imao između ostalog i pristup Petrovićevom pretežno noćnom internet saobraćaju.

Odlučna da da sve od sebe, u glavi je pretresla sadržaj svoje torbe odabran s obzirom na Petrovićev ukus: gotska šminka, ružičast veš, visoke štikle, školska uniforma. Petrović joj nije bio neprivlačan, ali ipak ju je mučila sumnja da neće odigrati svoju ulogu kako se nadala. Unekoliko ju je tešila pomisao da je njenom drugu i kolegi kome je zapao u dužnost penzionerski glas verovatno ipak mnogo teže.

ESEJ

Između apokalipse i novog sveta – *Put Kormaka Makartija*

1. Posle kraja – početak

U nekim od tekstova o romanu *Put Kormaka Makartija* jedna od najfrekventnijih reči je *redemption*, što u prevodu na srpski jezik može istovremeno da znači *spasenje* i *iskupljenje*. U religijskoj ravni ona označava *otkup*, kao što stoji u srpskom prevodu Biblije, odnosno - spasenje od grehova. U samom Makartijevom tekstu ova reč nije upotrebljena nijednom, ali je njeno pojavljivanje u ovakvom kontekstu jasno kada se obrati pažnja na cilj putovanja, spiritualnog i geografskog, koje preduzimaju čovek i dečak, dvojica protagonista.

Svet kojim se kreću junaci Makartijevog romana nije onaj koji čitaoci poznaju: priroda je uništena, tlo prekriveno pepelom, a ljudska populacija svedena na malobrojne preživjele, različite jedino po tome da li se mogu okarakterisati kao „dobri“ ili „loši“ ljudi (Makarti 2007). U takvom okruženju, neimenovani čovek se sa svojim sinom kreće južno, ka moru, svestan da neće izdržati još jednu zimu. Pored toga, on smatra kako bi tamo trebalo da se nalaze još neki od preživelih. Pokušaj dvojice junaka da na razrušenoj zemlji sačuvaju svoj život ispostavlja se, simbolički, kao težnja za savladavanjem procepa između dva sveta: jednog koji je postojao pre apokalipse i drugog, postojećeg samo pod pretpostavkom. Tim *ničijim*, preciznije – *nikakvim*¹, prelaznim svetom kreću se kanibali i beskrupulozne ubice, a svakome je jedini cilj da sačuva sopstveni život. Ipak, čovek koji istrajava u sprovođenju svog sina do mora (gde spasenje čeka/počinje) intuitivno shvata kako dečak „mora da čuva oganj“ (Makarti 2007: 286). Po tome je on predodređen da sa još nekolicinom nastavi ljudsku vrstu i stvori novu civilizaciju. Ako bi se apokalipsa koju su otac i sin preživeli uporedila sa Jovanovim Otkrivenjem, dečak bi bio jedan od „sto i četrdeset i četiri hiljade [...] od svih“ (Otkrovenje 7: 4) ljudi, odabran da stvara novi svet.

1. Ako izraz *ničija zemlja* koji sadrži reč *niko* pretvorimo u oblik sa rečju *ništa*. (prim. autora)

Ipak, ne postoji nikakva garancija da će uređeni svet ponovo postojati. Predstavnici ljudske vrste svojim ponašanjem u vreme *prve* civilizacije nisu pokazali da zaslužuju mogućnost novog početka: uzrok apokalipse nije poznat, ali, iako su je ravnopravno mogli izazvati priroda, bog ili čovek, ovom poslednjem ide u prilog Zemlja koja deluje kao posle nuklearne katastrofe. Osim što je, direktno ili posredno, dovelo do uništenja sveta, ljudsko ponašanje nastavlja da regresira i u novim okolnostima - kanibalizam postaje sveprisutan, a milosrđa skoro nema. Upravo ovakva neproporcionalnost između beznađa predapokaliptičnog stanja sveta dopunjenog postapokaliptičnim ništavilom s jedne strane i vere čoveka-protagoniste u mogućnost, čak izvesnost spasenja s druge, nameće sumnju koju Šeli L. Rembo u svom radu „Izvan iskupljenja“ konstatuje kao „trajnu i neizbežnu dilemu za čitaoce *Puti* – u trenutku kada pomislite na spasenje², susrećete se sa njegovom nemogućnošću – *kraj se već desio*“ (Rambo 2008: 104). Ovo nije ništa drugo nego pitanje: da li je novi svet, posle apokalipse, uopšte moguć? Završetak Makartijevog romana demantuje eventualni negativni odgovor, a njegov tok sadrži simboličke indicije koje predviđaju finalno, gotovo biblijsko spasenje.

2. Pra-san

U uvodnoj sceni romana, čovek se priseća svog sna od prethodne noći: on i sin lutaju pećinom „u koju ga je dete uvelo za ruku“ (Makarti 2007: 1). Značenje ove pra-slike koja podseća na preistorijsko doba odgovaralo bi poznatoj alegoriji izlaska čoveka iz mraka neznanja ka prosvetljenju i napretku, ali da dvojica ljudi pećinu napuštaju, umesto što u nju ulaze. Zbog toga se san, onako kako je kod Makartija zapisan, na prvi pogled čini vrlo pesimističkim.

U pećini, na drugoj obali „crnog i drevnog jezera“, ljudi vide spodobu sa „beživotno belim i slepim kao jaja pauka“ očima, „bledu i golu i prozirnū“ (Makarti 2007: 2), izraženih kostiju. Već na narednim stranicama, čitalac će uvideti da se ovakav izgled podudara sa stanjem sveta na otvorenom kojim se kreću likovi romana. Stvorenje

2. Ili iskupljenje, odnosno otkup. (prim. autora)

je staro i izmučeno, sadašnjost provodi samo u mraku pećine koja ima ulogu skloništa, a period njegove vitalnosti očigledno pripada prošlom vremenu. Kada primeti uljeze, ono će „otkasati bešumno“ (Makarti 2007: 2) tamo gde ne može biti viđeno, tačnije, povući će se još dublje u tamu. Upravo to predstavlja poslednji događaj iz sna, posle čega počinje pripovedanje stvarnosti protagonista, a da prethodno nije razjašnjeno da li čovek i dečak ostaju u pećini ili ne. Ovo se može tumačiti kao uvod u priču koja sledi – putovanje ka spasenju – i početak stalne neizvesnosti izazvane mogućnošću da junaci romana *neće izaći iz pećine*, tj. da će poginuti ili izgladneti do smrti pre nego što obezbede stvaranje novog sveta.

Iako čitalac saznaje istinu tek u završnim rečenicama romana, naznaka ishoda se nalazi već na njegovim prvim stranicama: „Dvostruka simbolika pećine kao skrovišta-neznanja zajedno se javlja u simbolici pećine kao prelaznog mesta za odmor pre *ponovnog rođenja*“ (Garden N, et al. 2011: 423). Kada je ovo poznato, činjenica da baš sin uvodi oca u pećinu dobija određeno značenje: s obzirom na to da je predstavnik budućeg sveta, onog koji nastaje tek nakon uspešno okončanog putovanja, dečak intuitivno shvata vreme u kome njih dvojica trenutno postoje samo kao odmorište između civilizacije njegovih roditelja i one kojoj će pripadati dečak sam. Gest spodobе koja zbog pojave pridošlica beži u još veće crnilo upućuje na neizbežnu razliku između dva razdoblja omeđena katastrofom, i čak pruža nadu da će ponešto od onog što je loše ostati u mraku predapokalipse, omogućujući tako bolji početak novog sveta.

3. Prirodno otkrovenje

Realnost u kojoj se čovek nalazi posle buđenja upoređena je sa nadiranjem „neke hladne mrene što mrači svet“ (Makarti 2007: 1). Kao što u svom radu „Sekularni vetrovi“ primećuje Ana Kejts, pomenuta mrena (uz oči spodobе iz pećine) već na prvoj stranici romana najavljuje nemogućnost jasne percepcije koja će kasnije neprekidno biti prisutna (Cates 2010). Svim preživelim, među kojima su čovek i dečak, otežano je kretanje u fizičkom prostoru

3. *Italics* pripada autoru rada (prim. autora)

zbog pepela spaljenih objekata i crnog neba bez sunca.

Kao što fizička uništenost okruženja otežava napredovanje ka moru, tako moralno posrnuće preostalih ljudi usporava duhovno putovanje na koje su se otisnuli čovek i dečak, metaforički sadržano u naslovu romana. Oni su okruženi mahom neetičkim ponašanjem svoje sabraće, u kojoj se probudio životinjski instinkt za preživljavanjem. Pored toga, njih dvojica se suočavaju sa sopstvenim ambivalentnim osećanjem prema smrti: strahujući od mogućnosti umiranja i neprekidno nastojeći da pronađu zalihe hrane ili sklonište, oni olakšanje koje bi došlo sa prekidom života na određeni način priželjkuju. Takođe su neprestano svesni odluke dečakove majke da izvrši samoubistvo, donete nekoliko godina ranije. Ipak, čovek uviđa da njegovo odustajanje od života (namerno, samim tim prerano) sa sobom povlači dečakovu smrt, koja opet dovodi do gašenja *ognja* potrebnog za produžetak čovečanstva. Zbog toga on do samog kraja, kada podlegne fizičkoj iscrpljenosti, istrajava u svojoj nameri da sprovede dečaka *ka budućnosti*. Istovremeno, on ohrabruje sina da izdrži, neprekidno ponavljajući parolu o ognju, dok je konačno ne usadi u dečakovu svest, što će posebno doći do izražaja na poslednjim stranicama romana.

Osim što tragaju za *dobrim ljudima* s kojima bi dečak stvorio novi svet, na junacima Makartijevog romana je da u sebi sačuvaju neophodni minimum vere i ljudskosti, apstraktnih ideala preko potrebnih budućnosti. Postapokaliptično stanje sveta znatno otežava njihovo putovanje i u ovom smislu. Kao što piše u Novom zavetu, Bog je ljudima sam dao da saznaju o njegovoj egzistenciji (Rim. 1: 19). U pitanju je Otkrovenje prirode⁴ koje podrazumeva da se postojanje boga dokazuje njegovim delom – savršeno stvorenim univerzumom. Imajući pred sobom samo ruševine prethodnog *savršenstva*, čovek-protagonista (kao i svaki drugi preživeli) teži da ponovo „nađe uspravni položaj“. Ali, on se pita: „Uspravan u odnosu na šta? Nešto bezimeno u noći [...]“ (Makarti 2007: 14). Kejtsova u ovim rečenicama primećuje isticanje ideje da čovek preduzima, pored geografskog putovanja, i ono spiritualno, nesumnjivo veoma teško zbog uništenosti sveta (Cates 2010). Ista težnja ka

4. Pomenuto kod Ane Kejts (2010). (prim. autora)

duhovnosti postoji kod dečaka, mada je njegovo putovanje nešto drugačije: rođen u nesavršenom svetu, ili barem onom koji se odlikuje drugačijim i *prethodnim* ljudima nepoznatim savršenstvom, on osećaj vere neizbežno mora da gradi od ruševina. Oslanja se na pouke svog oca, čoveka iz prošlosti njemu gotovo potpuno nepoznate, ali, istovremeno, započinje period svoje spiritualnosti individualno, ni od čega, tačnije - od *Ničega*.

Dok čovek pripada prošlosti, a dečak budućnosti, njih dvojica zajedno postoje u procepu između dva vremena. Stariji je tu da mlađeg sprovede kroz ruševine, omogućujući mu građenje novog (u svakom smislu), a ovaj - kako bi iz prošlosti preuzeo ono dobro i poneo to sa sobom u budućnost. Svestan da njegov sin u uništenom svetu po kom se kreću ne može pronaći druge (ispravne) modele za svoje ponašanje, čovek pokušava da mu za kratko vreme koje ima na raspolaganju usadi što više moralnih vrednosti. U trenucima pre nego što će otkriti bunker sa obiljem hrane, dečak je uplašen i nimalo radostan zbog kapka na zemlji koji moraju da otvore. Otac mu nudi da drži pištolj ili svetiljku, a kada dečak odabere manje opasan predmet, on mu kaže: „U redu. Tako rade dobri ljudi. Trude se, pokušavaju. Ne odustaju“ (Makarti 2007: 139). Kako vreme odmiče, dečak sve više preuzima inicijativu i kritički se odnosi prema očevim odlukama. Posle susreta sa jednim od preživelih koji im je ukrao stvari, dvojica glavnih likova dolaze u sukob jer dečak samo iz milosrđa želi da se vrati i pomogne nepoznatom čoveku. U dijalogu koji tada vode, otac kaže sinu da nije on taj koji treba o svemu da brine, a dečak odgovara kratko, ali značajno, sudbinski: „Jesam. Ja sam taj“ (Makarti 2007: 267). Tada je očigledno da stari svet postoji još samo u tragovima, dok primat preuzimaju novi ljudi (bez obzira na to što ne znamo zasigurno da li su oni *dobri* ili *loši*).⁵

4. Vatra

Makartijev roman *Nema zemlje za starce*, napisan 2005. godine, zatvara se pasusom u kome je narator šerif Bel. On se od početka

5. Kada sretne nepoznatog čoveka s kojim bi trebalo da pođe, dečak pita „Kako da znam da si ti jedan od dobrih ljudi?“, na šta dobija odgovor: „Ne znaš. Moraš da probaš i vidiš“ (Makarti 2007: 291). (prim. autora)

priče neprestano bori sa sveprisutnim kriminalom i zločinom za koje najčešće nema dovoljno jasnog povoda, ali u tome ne uspeva. Uprkos šerifovim naporima, manijakalni plaćeni ubica Anton Čigur uspeva da poubija veliki broj nedužnih ljudi. Na poslednjim stranicama romana, Bel priča svoj san, u kome njegov otac jaše planinama i nosi vatru u rogu. Pre nego što se probudi, šerif Bel shvata: „Znao sam da jaše ispred i da mu je cilj da negde zapali vatru u svoj toj tami i svoj toj hladnoći“ (Makarti 2008: 269). Vatra omogućava da se vidi u mraku, odnosno, „transcendentna“ je na taj način što obasjava tamu zlodela i nesreće (Mullins 2011: 90). Nakon što je čitaocu priredio brojne neprijatne scene u kojima ginu ljudi različitih godina i pola, a time stvorio utisak da je čovečanstvo prepuno neiskorenjivog zla, Makarti ipak završava svoj roman pružajući nadu, simbolično naznačenu u šerifovom snu.

Na vrlo sličan način, vatra zauzima značajno mesto i u *Putu*: dečak sve vreme, za sebe i svog oca, predstavlja nekog ko „čuva oganj“ (Makarti 2007) potreban da se *razgori* novi svet posle apokalipse. Pored toga, on se može uporediti sa Prometejem, koji ljudima tog novog sveta mora da prenese određena saznanja, pre svega duhovna.

4.1. Oganj

Jedne od mnogobrojnih noći koje provode u neizvesnosti, nakon što se otac probudio ne znajući gde se nalazi, sin ga zabrinuto pita: „Bićemo u redu, zar ne Tata?“, pa dodaje: „I ništa loše nam se neće dogoditi“ (Makarti 2007: 84-85). Čovek ovo lakonski potvrđuje, a dečak se priseća nekog od sličnih razgovora, pa i sam postaje uveren da je to istina – „Zato što mi čuvamo oganj“ (*Ibid*).

Ova ideja prožima čitav roman, odnosno putovanje dvojice protagonista i glavni je pokretač epopeje u koju se upuštaju. Suočen s prethodnim odustajanjem dečakove majke, koja je izvršila samoubistvo ne želeći da se dalje muči (što se desilo u vremenu koje roman ne zahvata i o čemu čitalac saznaje iz čovekovih retrospekcija), čovek mora da pronađe razlog za istrajavanje u krajnje nehumanim okolnostima. Verovanjem da dečak čuva oganj

tera sebe dalje, ali njime istovremeno hrabri i podstiče svog sina, usadujući mu ubedenje kako je on zaista taj koji mora da preživi. Tumačenje napora koji junaci ulažu na isti način kao što ga sebi i sinu tumači čovek čini da njihovo putovanje postane skoro mitska slika o pokušaju održavanja ljudskog roda uprkos svim preprekama. Na kraju romana, kada posle očeve smrti sretno ljude koji ga preuzimaju kako bi zajedno produžili u novi svet, dečak ih pita da li i oni čuvaju oganj. Iako nailazi na sumnju da je „reklo bi se malo skrenuo“, on se drži svog uverenja sve dok mu sagovornik ne potvrdi: „Aha. Čuvamo“ (Makarti 2007: 292). Bez obzira na to što nije baš sasvim siguran šta to pitanje zapravo znači, odgovor koji dečakov sagovornik daje omogućava da ovaj pođe sa njima, a time i stvaranje novog sveta.

Osim što predstavlja svrhu njihovog mukotrpnog putovanja, vatra koju dečak nosi, kao u snu šerifa Bela iz romana *Nema zemlje za starce*, simbolički osvetljava predele kojima se dvojica junaka kreću. Ti predeli su, kao što je već rečeno, ispunjeni neprijatnim prizorima i nehumanim postupcima drugih preživelih. Zbog toga vatra koju dečak u sebi nosi nije samo pokretački motiv za njega i čoveka, već istovremeno metaforički predstavlja sredstvo kojim se put krči.

4.2. Novi Prometej

Jedan od glavnih likova u Makartijevom romanu *Krvavi meridijan (ili Večernje crvenilo na zapadu)* prvi put objavljenom 1985. godine jeste Sudija Holden. Harold Blum ga subjektivno, ali s pravom, opisuje kao jednu od figura koja u celoj američkoj književnosti najviše zastrašuje (Bloom 2009: 1). Sudijin neprijatan izgled (koža mu je potpuno bela i bez ikakvih malja) i perverzno, čudno ponašanje kulminiraju kada u jednoj od poslednjih scena hladnokrvno ubije glavnog junaka, Malog (Makarti 2009: 301-302). Na samom kraju, pre epiloga, stoje dve rečenice koje bi bile zloslutne i van Makartijevog teksta, a u kontekstu romana postaju još strašnije: „Nikad ne spava. Kaže da nikad neće umreti“ (Makarti 2009: 302).

Zlo koje Sudija neprekidno ispoljava u *Krvavom meridijanu*, smeštenom na granicu između SAD i Meksika polovinom 19. veka, kao da zaista nije umrlo. Umesto toga, ono je gradacijski dovelo do neprecizirane godine u kojoj nama poznat svet više ne postoji – do vremena iz Makartijevog *Putu*. Ako bismo iz teksta izuzeli lik dečaka, ova dva romana ostavljala bi utisak velike i konačne beznadežnosti, preciznije – osećanje da je nemoguće iskupiti/spasti nepopravljivi ljudski rod.

Kako primećuje Blum, Sudija iz *Krvavog meridijana* možda nikada ne spava i ne umire, ali je isto tako moguće da dolazi novi Prometej koji će mu se suprotstaviti (Bloom 2009: 7). Ova mitološka figura je u svetu posle katastrofe otelotvorena u dečaku iz *Putu*. Pred njim je zadatak da prebrodi svoje strahove i, uz pomoć oca, istraje u preživljavanju kako bi stao na put Sudiji, zbiru zala predapokalipse. Stati na put zlu zapravo znači omogućiti stvaranje novog sveta koji bi započeo s ljudima drugačijim od Sudije i na taj način obezbediti spasenje ljudskom rodu. Prema legendi, „Prometej je podučio ljude svim znanjima koja su karakterisala početak civilizacije.“ (Garden et al 2011: 467). U odnosu na Makartijevog junaka, *sva znanja* se ne mogu tumačiti bukvalno, već kao neophodne moralne i duhovne pouke koje na dečaka delimično prenosi otac, a on ih prosleđuje svojim potomcima sa *početka* nove *civilizacije*. Spiritualni put koji dečak prelazi sa ocem garancija je za *znanja* koja će on kasnije morati da obezbedi radi stvaranja nove civilizacije.

5. More

More je cilj kome čovek i dečak sve vreme teže. Krećući se u tom pravcu, njih dvojica imaju nameru da dođu do manje hladnih predela. Otac zaključuje kako bi i ostali preživeli mogli tako da razmišljaju. Pored toga, on predoseća da ljudi koje će tamo pronaći moraju biti među *dobrima*. Za ovakvo uverenje u tekstu ne postoji racionalno opravdanje – sasvim je moguće da se *loši ljudi* vode istom logikom kao i oni drugi. Ipak, čovekovo predosećanje kojim hrabri sebe i dečaka da izdrže ispostavlja se ispravnim. Ili barem donekle ispravnim: dečaka posle očeve smrti preuzimaju ljudi

koji nisu pouzdano ni dobri ni loši, ali koji se čitaocima (i dečaku) ipak čine kao oni prvi. Činjenica da uverenje koje nije zasnovano na jakim dokazima dovodi do spasenja – dečaka kao pojedinca, ali simbolički i kompletne civilizacije – može ukazivati na čovekov uspešni pokušaj očuvanja vere potrebne za održanje ljudske vrste, čak i pored mnogobrojnih smetnji. Zbog toga more nije samo krajnja tačka ka kojoj se u geografskom smislu kreću dvojica junaka, već i mesto sa koga će otpočeti kreiranje novog sveta.

U vezi sa morem su i dva simbola koja se u tekstu pojavljuju pred kraj romana. Kada konačno stignu do vode (ali još uvek ne i do drugih ljudi koji bi preuzeli dečaka), dvojica junaka nailaze na brod. Čovek pliva do njega i, kada se približi, vidi „izlizani zlatni natpis. Pajaro de Esperanza“ (Makarti 2007: 230), što u prevodu sa španskog na srpski jezik znači *ptica nade*. Iako u tom trenutku još uvek nema dobrih ljudi koje traže, a očeva smrt tek sledi u daljem tekstu, brod na koji nailaze zaista predstavlja *pticu nade*: za junake, brod je izvor zaliha preko potrebno odeće, a za čitaoca signal da spasenje uskoro zaista nastupa.

Pored toga, ušavši u oficirsku kabinu, čovek pronalazi sekstant, „možda i sto godina star“ (Makarti 2007: 234). Ovaj instrument za navigaciju na moru prva je stvar čija lepota oduševljava čoveka posle dugog perioda ispunjenog neprijatnim događajima i prizorima. Budući da je nastao pre toliko godina, a katastrofa ga nije uništila, sekstant bi mogao da označava kontinuitet vremena koje u sebi obuhvata dva sveta. Pored lepote koja oduševljava čoveka, sekstant se može koristiti za određivanje pravca na moru. Ove dve osobine zajedno simbolički razrešavaju nedoumicu o nastavku ljudske populacije, upućujući na to da je *pravac* kojim će se ljudi kretati onaj koji vodi u lepotu, odnosno u novi poredak. A ukoliko svet koji bi tek trebalo da nastane tumačimo kao plod božje intervencije, *lepota* bi mogla da predstavlja novo *savršenstvo* koje će on stvoriti.

6. Na kraju – početak

U završnom pasusu romana *Put* Makarti opisuje pastrmke u planinskim potocima, na čijim se leđima nalaze „vijugave šare što

mape su sveta u postanku“, odnosno – „mreža mapa i putokaza.“ (Makarti 2007: 295). Ova slika slična je onoj sa prve stranice, koju čovek sanja. Obe se odvijaju u pećini (pogodnoj da očuva tragove prošlosti) i donekle su mistične – prva je sadržaj sna, a druga opis koji se nalazi posle okončanja priče o putovanju čoveka i dečaka. Bez takvog završetka, njihov pohod bi izgubio na svom simboličkom značenju. Rečenica kojom se roman završava glasi: „U dubokim dolinama u kojima su [pastrmke] živele sve je bilo starije od čoveka i žamor je njihov bio žamor tajne“ (Makarti 2007: 295). Ispričan u prošlom vremenu, ceo finalni pasus opisuje nešto što je staro, ali istovremeno i večno. Pošto večnost sadrži budućnost, slika pastrmki iz pećine je konačna napomena o *vremenu koje traje* i u sebi obuhvata smenu civilizacija. Kako primećuje Ešli Kansa u svom radu „Mape sveta u njegovom postanku: postapokaliptično imenovanje u Putu Kormaka Makartija“, kraj jednog sveta signalizira mogućnost novog, a kraj samog romana jasno upućuje na početak vremena (Kunsa 2009: 67). Odredivši kraj romana početkom vremena, Makarti ne ostavlja mesta za sumnju u mogućnost *spasenja* ljudskog roda, i po poslednji put potvrđuje da sledi nastanak nove civilizacije sa dečakom u njoj.

Literatura

Biblija. Prevod V. Karadžić i Đ. Daničić. <http://www.yu.com/biblija/461ko001.htm>

Bloom, H. 2009. *Bloom's Modern Critical Views: Cormac MacCarthy, New Edition*. New York: Infobase Publishing.

Cates, A. 2010. "Secular Winds: Disrupted Natural Revelation & the Journey toward God In Cormac McCarthy's *The Road*". *The Internet Review of Science Fiction*, February 2010.

Garden N, Olorenšo, Garden Ž, Klajn. 2011. *Larousse – Mali rečnik simbola*. Beograd: Laguna.

Kunsa, A. 2009. "Maps of the World in Its Becoming": Post-

Apocalyptic Naming in Cormac MacCarthy's **The Road**". *Journal of Modern Literature*, Vol. 33, Issue 1.

Makarti, K. 2007. *Put*. Beograd: BeoBook.

Makarti, K. 2008. *Nema zemlje za starce*. Beograd: BeoBook.

Makarti, K. 2009. *Krvavi meridijan ili Večernje crvenilo na zapadu*. Beograd: BeoBook.

Mullins, M. 2011. "Hunger and the Apocalypse of Modernity in Cormac McCarthy's **The Road**". *symplokē*, Vol. 19, No. 1-2.

Rambo, Shelly L. 2008. "Beyond Redemption?: Reading Cormac MacCarthy's "The Road" After the End of the World". *Studies in the Literary Imagination*, Vol. 41 Issue 2.

Fragmentarnost

Početak svake novele najpre je smešan. Nema, izgleda, nimalo nade da će ovaj novi, još nedovršen, na svakom mestu osetljiv organizam moći da se održi u dovršenoj organizaciji sveta koji, kao svaka dovršena organizacija, teži da se ogradi od svega novog. Pri tom, istina, zaboravljamo da novela, ukoliko ima opravdanja za to, nosi u sebi svoju dovršenu organizaciju, čak i kad se još nije potpuno razvila; zato je ovakvo očajanje pri početku neke novele neopravdano; isto tako bi roditelji morali očajavati gledajući svoje odojče, jer to jadno i veoma smešno stvorenje nisu hteli da donesu na svet.

Franc Kafka, *Dnevnici*, str. 337.

On je, naime, verovao da je saznanje bilo koje sitnice – pa tako, na primer, i čigre koja se vrti – dovoljno za saznanje opštega. Stoga se on nije bavio velikim problemima, to mu se činilo neekonomično. Ako se najsitnija sitnica zaista spozna, sve će biti spoznato, – i on se zato bavio samo čigrom koja se vrti.

Franc Kafka, *Pripovetke*, „Čigra”, str. 362.

U književnoj kritici često se govori o Kafkinom fragmentarnom pisanju, o njegovom izražavanju u fragmentima i parabolama. U pripoveci „Na izgradnji kineskog zida”, nailazimo upravo na ovu ideju: po završetku određenog bloka, radnici se šalju na drugi kraj građevine i počinju sa izgradnjom drugog bloka, ostavljajući u samoj građevini praznine koje nikada neće biti dovršene. Zašto su zapravo fragmentarnost i diskontinuitet jedno od glavnih obeležja Kafkine poetike? I zašto je ove ideje Kafka izneo baš u ovoj priči? Za ovakvu postavku verovatno postoji jedan dublji razlog, koji možda može postati jasniji ako se posmatra upravo u pozadini kineske civilizacije i kulture.

Otkuda se uopšte kod Kineza javila ideja o fragmentarnoj izgradnji zida čija je funkcija bila da ih zaštiti od najezde varvarskih plemena?

Razlika koju su Kinezi činili između sebe i stranaca, odnosno „varvara“, više je kulturne nego rasne prirode. Zato je i njihovo nacionalno osećanje bilo razvijenije u kulturnom nego u političkom smislu. Kao naslednici jedne drevne civilizacije, geografski udaljene od bilo koje druge, nisu mogli da zamisle postojanje još jedne kulture jednakog stupnja razvoja kao što je njihova, civilizacije koja živi potpuno drugačije od njihove. Zato su i prilikom dodira sa nekom stranom kulturom imali običaj da je preziru – ne toliko zbog izraženog nacionalnog osećanja, već zato što su je smatrali manje vrednom ili čak pogrešnom.

Kad su Mongoli osvojili Kinu, oni su već uveliko usvojili kinesku kulturu. Iako su mongolski osvajači imali političku dominaciju, Kinezi su, ipak, u oblasti kulture dominirali njima. Kinezima je tada bilo najvažnije upravo to što strani prodori nisu izazvali promenu u kontinuitetu i celovitosti njihove kulture. Kada bi bili primorani da stupe u borbu protiv nekineskih grupa, oni su tradicionalno imali osećaj da moraju da se bore protiv varvara, kao što je nužno ponekad se boriti sa neprijateljima. Nedostajalo im je nacionalno osećanje upravo zato što su navikli da razmišljaju u terminima sveta. Posledica ovakvog njihovog shvatanja bila je da u četvrtom i trećem veku naše ere dozvole raznim nekineskim narodima da slobodno ulaze u Kinu. Ovo naseljavanje nekineskih naroda koje se naziva „unutarnjom kolonizacijom“ osnovni je uzrok političkih neprilika tog doba.

Kasnije uvođenje budizma otkrilo im je da pored njihove civilizacije postoje i drugi civilizovani narodi. Međutim, u pogledu shvatanja budizma, tada su tradicionalno postojale dve vrste mišljenja. Oni koji su mu se suprotstavljali smatrali su da je Indija još jedno varvarsko pleme. Drugi su Indiju smatrali „čistom zemljom Zapada“ i hvalili je kao carstvo koje prevazilazi ovozemaljski svet. Iako je izvršio ogroman uticaj na kineski život, čak ni budizam nije uspeo da razuveri Kineze da su jedini civilizovan narod na svetu.

Kada su u šesnaestom i sedamnaestom veku došli prvi put u dodir sa Evropljanima, mislili su da imaju posla sa najobičnijim varvarima, pa su nove pridošlice tako i nazivali. Iako su u borbama sa njima pretrpeli poraze i izgubili mnoge teritorije, nisu se zbog

toga mnogo uznemiravali, niti su gubitak teritorije tragično doživljavali. Međutim, uznemirili su se kada su shvatili da Evropljani poseduju civilizaciju, doduše drugačije koncipiranu, ali po svojoj vrednosti ravnu kineskoj. Hrišćanski misionari koji su uveli u Kinu zapadnu kulturu, impresionirali su Kineze, ne toliko religijom, koliko dostignućima u matematici i astronomiji. U toj situaciji za njih nije bila novost to što postoje ljudi koji nisu Kinezi, već što postoje ljudi koji poseduju kulturu i civilizaciju jednako vrednu i značajnu kao što je njihova.

Posmatrana iz ovog ugla, fragmentarna izgradnja kineskog zida dobija sasvim novo značenje. Budući da najezdu varvara i nekineskih naroda do ulaska Evropljana nisu uopšte tragično shvatali, funkcija zida verovatno nije ni bila doslovna zaštita. Hladnokrvnost s kojom su primali prodore stranih naroda sada postaje shvatljiva. Kako su kulturu i duhovnost favorizovali u odnosu na političku i teritorijalnu ekspanziju, nisu se očigledno mnogo uzbuđivali zbog upada osvajača, te su sebi i mogli priuštiti fragmentarnu gradnju. Razmišljali su otprilike ovako: varvari će doći i zauzeti naše teritorije, ali će ipak usvojiti kulturu civilizovanijeg naroda čiju su zemlju zauzeli. Ovako posmatrana izgradnja kineskog zida *gubi svoju doslovnu i dobija simboličku funkciju: umesto da štiti doslovno, fragmentarno izgrađen, zid predstavlja apstraktnu simboličku viziju ideje stabilnosti i zaštite.*

Kineski zid ne predstavlja konačnu i dovršenu građevinu. Praznina u zidu nije nedostatak, već uzorak potencijalne forme, *aluzija na moguću formu*¹. Ona nije inertna niti amorfna, već ima produktivnu ulogu u kompoziciji punog i praznog, ona na produktivan način konstituiše celinu zida i određuje mu oblik. Način na koji je zid izgrađen ne predstavlja samo objekat koji treba videti, već skicu građevine koja tek treba da nastane. Svaki delić zida nije samo deo tvorevine, već *model savršenstva cele građevine*. Praznina u građevini ostavlja prostor imaginaciji posmatrača, podsećajući na činjenicu da građevina ostaje nedovršena, ali istovremeno prestaje biti ograničena i određena na konačnu definiciju.

1. Đanđorđo Paskvaloto, *Estetika praznine*, str. 113.

„A kako može štititi zid koji nije sagrađen povezano?“² pita se Kafka u svojoj pripoveci. „Štaviše, ne samo što takav zid ne može štititi nego je i sama građevina u neprestanoj opasnosti. Ove delove zida, koji stoje napušteni u pustom kraju, lako opet mogu razoriti nomadi, pogotovo što su oni u to doba, zastrašeni izgradnjom zida, sa neshvatljivom brzinom, kao skakavci menjali prebivališta, pa su stoga, možda, imali bolji pregled nad odmicanjem radova no što smo ga imali čak i mi, graditelji. Pa ipak, *građenje, po svoj prilici nije moglo biti izvedeno drukčije no što je učinjeno.*“³

U daljem toku pripovetke Kafka ipak naglašava da se, uprkos fragmentarnoj izgradnji, delu nije prišlo lakomisleno. On kaže da su zidarski zanat i građevinska veština proglašeni za najvažniju nauku još pedeset godina pre početka same gradnje. Nešto kasnije pripoveda da se rukovodstvo namerno odlučilo za delimičnu gradnju, iako je ovakva gradnja nastala samo od nevolje i bila u potpunosti necelishodna, te i sam izvodi zaključak da je rukovodstvo namerno htelo nešto necelishodno.

„A i nije neka nastranost što se toliko zadržavam na ovom pitanju, jer to je *suštinsko pitanje cele izgradnje zida*, ma koliko nebitno u prvi mah izgledalo. Ako želim da prenesem i objasnim misli i doživljaje iz onog vremena, moram upravo po ovom pitanju što dublje kopati.“⁴

Kafka navodi da je u početno doba građenja Vavilonske kule neki naučnik napisao knjigu u kojoj nastoji da dokaže kako za nedovršavanje kule nikako nisu krivi oni uzroci koji se svuda navode. On je tvrdio da su gradnju osujetili slabi temelji, ali, budući da je svaki od tadašnjih obrazovanih savremenika bio zidar po struci, svakako se nije mogao prevariti u pogledu temelja. Znači, nije bilo reči o nemaru ili neznanju prilikom građenja. Taj naučnik je tvrdio da će zid po prvi put u ljudskoj istoriji stvoriti pouzdan temelj za Vavilonsku kulu. Trebalo je najpre sagrađiti zid, a potom i kulu. Kafka kaže: „Da za temelje kule posluži zid koji ne čini čak ni krug, nego samo neku vrstu četvrtine kruga ili polukruga? Ta to je moglo

2. Franc Kafka, *Na izgradnji kineskog zida*, str. 291

3. Ibid., str. 292.

4. Ibid., str. 294.

biti mišljeno samo u duhovnom pogledu. Ali čemu onda zid, koji je ipak bio nešto stvarno i predstavljao rezultat napora i života stotina tisuća ljudi?“

Nastojeći da odgonetne zagonetku, Kafka ispisuje rečenicu koja bi mogla da pruži verodostojno tumačenje ideje fragmenarnosti, kako u izgradnji zida, tako i u ključu njegove poetike:

„Moje istraživanje je, najzad, samo istorijsko; iz odavno prohujalih olujnih oblaka ne palacaju više munje, i ja se stoga smem truditi da nađem neko objašnjenje delimične gradnje koje bi išlo dalje od onoga čime su se onda ljudi zadovoljavali. *Granice koje mi postavlja moja sposobnost mišljenja svakako su prilično uske, ali područje koje bi se tu moglo preći jeste beskonačnost.*“⁵

Da bismo mogli da shvatimo i valjano protumačimo ovu Kafkinu rečenicu moramo se još jednom vratiti i pažljivije razmotriti kulturnu i filozofsku tekovinu kineske civilizacije. Naime, prvi utisak koji se stiče prilikom iščitavanja kineskih filozofskih dela je utisak o kratkoći i nepovezanosti njihovih autora. Svaki stav „Konfučijanskog štiva“ sastoji se od svega nekoliko reči, koje nemaju sistematsku povezanost sa sledećim stavom. Cela filozofija Lao Cea sadržana je u knjizi koja se sastoji od oko pet hiljada reči. Proučavaocu koji dolazi iz evropske civilizacije, naviknutom na iscrpne argumente i složeno sistematsko umovanje ovi fragmenti verovatno deluju nepovezano. Prividna nepovezanost kineskih filozofskih spisa nastala je upravo zato što ti spisi i nisu formalna filozofska učenja. Poznato je da u staroj kineskoj tradiciji izučavanje filozofije nije doživljavano kao profesija. Po njihovom poimanju, svrha izučavanja filozofije jeste da *čoveku kao čoveku, omogućiti da bude čovek, a ne čovek neke određene vrste, odnosno profesije*. Sva ostala izučavanja, osim filozofije, omogućavaju čoveku da bude čovek neke *posebne vrste*. Među Kinezima zato i nisu postojali ljudi sa zvanjem filozofa, pa stoga nisu ni morali da stvaraju formalna filozofska učenja. Zato je u Kini bilo daleko više filozofa koji nisu stvorili formalna filozofska dela, nego onih koji jesu.

Kineski filozofi bili su naviknuti da se izražavaju u obliku aluzija, izreka, aforizama i parabola. U takvom načinu izražavanja važno je

5. Ibid., str. 297.

pravilo da aforizmi budu kratki, a aluzije i parabole nepovezane. Međutim, *nedostatak njihove sistematske povezanosti* nadomešten je upravo njihovom *sugestivnošću*. Sistematska povezanost i sugestivnost stoje u direktnoj suprotnosti. Ukoliko jedan izraz nastoji biti sistematski povezan manja je mogućnost da istovremeno bude i sugestivan. Upravo zato je celokupna kineska filozofija stvarana fragmentarno i nepovezano – da bi *njena sugestivnost postala bezgranična*.⁶

Tek ovako posmatrana, gorepomenuta Kafkina rečenica dobija svoj puni smisao. *Sugestivnost, a ne sistematska povezanost*, ideal je celokupne kineske umetnosti, poezije, slikarstva i filozofije. To je verovatno i ideal Kafkine poetike. Ono što se pokušava saopštiti u poeziji najčešće i nije ono što je pesmom neposredno rečeno, nego upravo ono što njome nije saopšteno. Tumačeći staru književnu tradiciju Kine, saznajemo da u dobroj poeziji broj reči biva ograničen, ali su značenja i tumačenja koja ona nagoveštava neiscrpna i bezgranična. Ovako koncipirana poezija omogućava dobrom čitaocu da čita i ono što se nalazi izvan pesme, odnosno, ono što njom i nije neposredno rečeno.

Jedan od osnovnih estetskih principa kineske književnosti i umetnosti bio je nagoveštaj, sugestija, buđenje. Kao što su Grci izbegavali prikazivanje strašnih događaja na sceni, možda ne toliko zbog straha od užasnih događaja, već iz bojazni da bi gledalac mogao da previdi duhovni smisao katastrofe i iz uverenja da će ovako prikazana tragedija snažnije uticati na gledaoca, tako i u kineskoj umetnosti nailazimo na instinktivno izbegavanje neposrednog prikazivanja, kako bi se ostavilo mesto nagoveštaju i aluziji bogatoj značenjem, čiji je cilj da prodre u duh čitaoca i u njemu ostvari svoje značenje.

Kod kineskih umetnika nije redak slučaj da se slike komponuju tako da prazan prostor zauzima središnji deo. Na taj način, *prazan prostor postaje pozitivan činilac*. Prestajao je da bude nešto neispunjeno ili nedovršeno, a postajao snaga koja harmonizuje sile oblika i mase. Da bi ispunio ovu svoju funkciju, morao se koristiti široko, naglašavajući samoga sebe. Tako je, recimo, jedan buket

6. Fung Ju-Lan, *Istorija kineske filozofije*, str. 37.

cveća ili lišća sugerisao rast bilja izvan slike. Ovakvom *sugestivnošću* naša mašta je u potpunosti stimulisana jer smo uspeli da je razbudimo, pre nagoveštajem, nego ispoljavanjem oblika u njihovoj definisanosti i dovršenosti.

Reči služe da sadrže ideje, ali kada se shvati određena ideja, nema potrebe misliti i dalje o rečima. Kada se reči koriste, tada njihova sugestivnost prevazilazi utvrđene sadržaje i značenja. Zato ih i treba zaboraviti kada postignu svoju svrhu. Jezik kineske filozofije nije bio sistematski povezan jer njegova funkcija i nije bila da predstavlja koncepte u deduktivnom umovanju. Umetnik kazuje samo ono što vidi, ali je ono iskazano bogato značenjima i verbalno jezgrovito. Zato njegovi iskazi ne pretenduju na tačnost, doslovnost i celovitost, već na sugestivnost.

Postoji još jedno učenje kineske filozofske tradicije koje se podudara sa Kafkinim poimanjem suštine pesništva i umetnosti. Prema toj tradiciji *funkcija pesništva i umetnosti nije povećanje pozitivnog znanja* pod kojim se podrazumevaju fakti, odnosno podaci o činjenicama, već *uzdizanje duha i posezanje za onim što se nalazi izvan sveta čulnog iskustva*.⁷ Između rada na sticanju znanja i rada na usavršavanju duha postoji jedna suštinska razlika: svrha prvog je povećanje pozitivnog znanja, odnosno znanja o činjenicama, a svrha drugog je jedno više poimanje stvari, uzdizanje duha. Zato Kafka prirodu pesništva doživljava samo kao liriku konceptata, čiji cilj nije povećanje pozitivnog znanja, odnosno obaveštenja o činjenicama, već usavršavanje duha. On na najdiskretniji način ukazuje na značenjske mogućnosti reči: više sugeriše nego što opisuje, više aludira nego što izražava. Otuda ono *nedovršeno ne biva kod njega fragmentarno već neograničeno*. Kafkina dela sadrže jednu višu istinu i u svom tumačenju su neiscrpna baš zato što se opiru bilo kakvom jednoznačnom određenju.

Zato je u svoju poetiku i uveo pojam „pesničke slike“⁸, koji se pojavljuje kao višeznačan i učestvuje u proizvodnji značenja i estetskoj komunikaciji između dela i čitaoca, tako da sam pisac prestaje da učestvuje u novom proizvođenju značenja. Kafkino delo

7. Fung Ju-Lan, *Istorija kineske filozofije*, str. 15.

8. Slobodan Grubačić, „Stvaralačke pretpostavke Kafkinog romana“, *Delo*, 1983., str.230.

samo proizvodi mnogoznačna tumačenja i ostvaruje se upravo u „semantičkom potencijalu pesničkih slika“⁹. Ono što je sadržano u njima treba da promeni ustaljenu naviku percepcije u čitaocu jer savremena književnost doživljena kao *predmet saznanja*, daje ne samo oskudicu ispravne upotrebe jezika, već i bitno skraćivanje misli. Kafkine pesničke slike upućene su kompletnoj čitaočevoj skali iskustva i, postajući same po sebi šifra, omogućavaju mu ogroman raspon učitavanja, u zavisnosti od ličnog literarnog iskustva i novoformirane percepcijske poetike koju je dotadašnja navika percepcije otupela. Čitalac tako uspeva da shvati pojedinačni smisao određene slike, ali ne i njeno doslovno i definisano značenje. U njegovoj prozi su utisci, emocije, unutrašnja svest dati kroz opažaje i lišeni bilo kakvog pojmovnog označavanja i ocenjivanja, te se i sama proza ostvaruje kao primat izraza nad značenjem.

Svaka Kafkina priča deo je jedinstvenog ciklusa, a unutar svakog dela, epizode ne predstavljaju završetak prethodnog ciklusa niti najavu sledećeg, onako kako su predstavljene u kauzalnoj povezanosti romana, već svaka predstavlja zasebnu celinu čiji je redosled nevažan. Roman, po svojoj definiciji, dovršena i zaokružena književna forma, koja na jedan jasan, koncipiran i dosledan način prezentira određenu fabulu, imao je svoje određene zakonitosti koje su bile u direktnoj suprotnosti sa zakonitostima nove poetike koju je Kafka stvarao. Tog raskoraka Kafka je bio u potpunosti svestan i zato je, verujući da je fragment jedina forma u kojoj bi dosledno mogao da izrazi svoju raslojenu sliku sveta i protivrečnu viziju čovekovog položaja u njemu, odbio da veštački integriše u roman delove od kojih nije mogao da sastavi celinu. Da je uspeo da iz takozvanih umetničkih razloga dovrši svako svoje delo život bi morao da opiše kao gotovu formulu i time bi sebe uterao u laž jer takva vrsta zaokruženosti i dovršenosti nastaje na podlozi određene vrste optimizma.

Ličnosti koje se pojavljuju u Kafkinim romanima žive otrgnute od suštine svoje ljudske egzistencije, pa i ne predstavljaju ništa drugo do funkcije, odnosno profesije u čijoj se službi nalaze. Čovek je kod Kafke izjednačen sa funkcijom *bičevaoca*, žena je prikazana

9. Ibid., str. 231.

kao *dobra veza*. Ljudsko biće ovde biva afirmisano jedino svojom specijalnom funkcijom, odnosno pozivom za koji je obučeno. Kafka je *poziv* prikazao kao *jedinu formu ljudske egzistencije* u kojoj čovek može da potvrdi i afirmiše svoje postojanje. Ovu identifikaciju čoveka i poziva, prevaru koju je moderno društvo projektovalo, učinio je vidljivom time što je u romanima izmislio apsurdne pozive, koji će besmislenost poistovećenja čoveka s pozivom učiniti vidljivom. Pretvaranje ljudskih bića u specijalne funkcije za koje su obučena, dovodi do toga da se sam čovek smatra ništavnim i nepostojećim ukoliko ne obavlja poziv, odnosno profesiju koja mu je namenjena. Tako se zapravo lice koje ne poseduje isprave sa kojima bi se poklapalo smatra nepostojećim. Ginter Anders kaže da se Kafkin metod „sastoji u tome da zamenjujući etikete uklanja predrasude vezane uz etikete i time nastoji da dođe do sudova bez predrasuda.“¹⁰

Ukoliko se još jednom osvrnemo i podsetimo na to kakva je svrha fragmentarnosti i nepovezanosti kineskih filozofskih dela, onda bi Kafkin metod fragmentarnosti mogao dobiti svoje puno značenje. Prividna nepovezanost kineskih spisa objašnjiva je time što ti spisi i nisu shvaćeni kao formalna filozofska dela jer bavljenje filozofijom i pesništvom u Kini nije smatrano profesijom. Svrha ovakvog izučavanja filozofije bila je da čoveku omogući da se afirmiše kao čovek, odnosno celovito ljudsko biće, a ne čovek neke posebne vrste ili profesije. Shvativši verovatno kakva je zapravo važnost metode fragmentarnosti, Kafka je pokušao čoveku povratiti njegovo narušeno ljudsko dostojanstvo. To je njegov metod da dođe do sudova bez predrasuda.

10. Ginter Anders, *Kafka - pro et kontra*, str. 32.

Mišljenje koje izaziva drhtanje

Jedan od razloga zašto je Levinas danas jedan do najčitanijih i najprevođenijih autora, svakako je i Deridina interpretacija Levinasove filozofije.¹ Centralna aksiološka teza izražena je ovim podnaslovom, a eksplikacija i opravdanost iste biće dovedeni u pitanje pozivanjem na izvorni tekst i suočavanjem sa mogućnostima različitih čitanja Levinasove filozofije. Derida, na samom početku ogleđa, ukazuje na dvostrukost uticaja hebreizma i helenizma, koji na bitan način određuju naš svet, kao i na različitost koncepata koji postoje u filozofiji danas, a određeni su tim uticajima.

Derida ukazuje na problem Levinasovog pisma koje pokušava da savlada jaz između filozofskog i svakodnevnog govora, između onoga što se može jezikom filozofije artikulirati i onoga što označava kao šupljine pojmova. „Filozofija pripada jednom sistemu jezika. Ono što je tako uneseno u spekulaciju tim uplivom nespekulativnog jeste uvek izvesna dvosmislenost. Budući da je ova izvorna i nesvodiva, potrebno je, možda, da filozofija preuzme tu dvosmislenost, da je misli i da sebe misli u njoj, da prihvati dvostrukost i razliku u spekulaciji, u samoj čistoti filozofskog smisla.”² Za Deridu, ova nemogućnost, ova simultanost se ne može prikazati bez izvesne nesvodivosti i otvorenosti horizonata u kojima drugi postaje mogućnost neodređene drugosti, a samim tim i beskonačnosti. Odnos prema beskonačno drugom postaje izvor jezika, smisla i razlike, a hod po pukotinama pojma daje čitavom poduhvatu izvesnu veličanstvenost.

Derida prihvata Levinasovo insistiranje na pra-filozofskim izvorima koji se mogu dovesti do stupnja izvesne konceptualnosti jer sam susret Drugog izmiče mogućnosti potpunog zahvatanja u pojam. Nema pojmovnosti susreta jer uzdrnavanje temelja kategorija grčko-evropske tradicije podrazumeva razaranje filozofskog govora. Levinas, po Deridi, izmešta grčki logos, naš identitet i, čak, i identitet uopšte, otvarajući put ka disanju³, ka

proročkoj reči, pre Platona, pre predsokratovaca, ka Drugom od grčkog. Takvo mišljenje želi da se utemelji kao metafizičko, da podigne metafiziku iz podređenosti totalitetu koji vlada zapadnom filozofijom. Pitanje je šta se zaista postiže takvim izmeštanjem. Da li se radi o alternativnom sagledavanju izvora koji otvara prostor za jednu oslobođenu metafiziku u kojoj je moguć novi početak? I pored velikog poverenja u filozofiju i njen kraljevski diskurs, po kom ona ima poslednju reč, Levinas koristi strategiju provociranja okoštalog filozofskog govora, ubacujući u njega nešto novo, nešto drugo, nešto ne-grčko. On to čini upravo iz poverenja koje ima u filozofiju, otvarajući prolaz ka Drugom, filozofiji daje jedan novi polet, jednu otvorenost. Razaranje filozofskog govora podrazumeva stvaranje mišljenja koje poziva ne etički odnos, koji je jedini u stanju da otvori put ka beskonačno Drugom i da utemelji jednu takvu metafiziku.

Prekoračenje granica logosa nije dekonstrukcija, već je buđenje za jedno više značenje ontoloških pojmova, pridavanje etičke vrednosti kroz trag vrednosti Drugog. Pritom, on ostaje vezan za ontološki jezik koji prevazilazi, otvarajući pukotine na pojmovima i kategorijama, njihovo blistanje i rasprskavanje. Jezik kojim se iskazuje takvo pucanje i sam mora biti pun takvih raspuklina i izraziti razliku u meri između približavanja blizini i rastvaranju blizine u subjektu. Upliv nespekulativnog zavodi dvosmislenošću, a upravo je zadatak filozofije da prihvati dvostrukost na taj način što će je promisliti u samoj čistoti mogućnosti smisla. Na takvom putu istraživanja pojavljuju se brojne teškoće, a jedna od najvećih je nemogućnost potpunog pojmovnog zahvatanja složenog fenomena komuniciranja koja, u krajnjoj liniji, dovodi u pitanje čitav Levinasov filozofski poduhvat.

Mišljenje bića implicirano govorom *Totaliteta i beskonačnog*, kroz dijalog licem-u-lice, otvara mogućnost koju Derida vidi kao najbližu moguću nenasilju. To je modus puštanja drugih da budu u njihovoj istini, koji, po Deridi, još uvek nije čisto nenasilje. Čisto nenasilje je svojevrсно ne-odnošenje istog prema drugom i ono jeste, onako kako ga Levinas razume, čisto nasilje. Čisto nasilje je pojam u kom se ocrta izvestan odnos, ali u kom nema lica. Međutim, započinjanje komuniciranja, paradoksalno, podrazumeva čak i izvesno nasilje koje se sastoji iz samog uobličavanja reči. Reč

koja bi se proizvela bez nasilja ništa ne bi određivala, ne bi ništa nudila drugom. Bez izvesnog nasilja nema ni istinske komunikacije, živa reč i njeno artikulisanje takođe su jedna vrsta nasilja, kao i nepristajanje da se govori, kao sklapanje mira u izvesnom ćutanju. Reč čuva ćutanje, u toj izvornoj mogućnosti ponude, u neizrečenoj nameri. Da li je to onda još uvek govor? Levinas smatra da je govor uvek darovanje, a, u tom smislu, ovakva je ćutnja sebična kao kod Buberove egoistične usamljenosti samozavaravanja i tradicionalnog svođenja Drugog na Isto.

Derida zamera Levinasu da je u svom najvišem nenasilnom zahtevu, razobličavajući prelaz preko bića i njegove pojmovne artikulacije, ponudio jednu etiku bez zakona i govor bez fraze. Nasilje se pojavljuje već u samom pokušaju metafizike da se odredi, a ona se, s druge strane, otvara samo kretanjem prema izražavanju nepojmovnog iskustva u kom boravi biće. „Samo izgovaranje nenasilne metafizike je njen prvi demanti.“⁴ Nasilje bi se pretpostavljalo i u samoj činjenici da istorijski govor sadrži izvesni nesvodivi pojmovni momenat, ali Levinasa više zanima izvorna mogućnost ponude u njenoj još neizrečenoj nameri, darovanje sveta Drugom kao sasvim drugom. Nenasilnost govora se može pronaći u toj čistoj, preizvornoj mogućnosti, ali tada, po Deridi, on više nije govor. Govor će postati nasilan u ontološkoj upotrebi, u fiksiranju u kategorije, u procesu totalizovanja. Derida smatra da je čak i ćutanje izvesno nasilje i da mora biti „silovito otrgnut do sebe samog“⁵, a to se kod Levinasa postiže oslanjanjem mišljenja na transistoričnost. Izvor smisla pronalazi se s one strane istorije, međutim, Derida se pita da li je tada ova ne-istorija autentično jevrejska u svom nadahnuću i da li se tada ona otima istoričnosti uopšte ili samo empirijskoj dimenziji istorije.

Levinas i Hajdeger se mogu razdvojiti upravo po pitanju neistoričnosti smisla u njegovom izvoru. U ontološkom nasilju biće je nužno skriveno ako se zarobi u pojam, neutrališe razliku beskonačno Drugog. Ontičko-ontološka razlika se može promišljati samo pomoću ideje Beskonačnog, pomoću tog silovitog prodora Drugog koji se ne može anticipirati. „Za Levinasa, kao i za Hajdegera, govor bi bio u isti mah rascvetavanje i suzdržavanje, razjašnjavanje i zamračivanje: za obojicu, skrivanje bi bilo pojmovni gest. Ali, za Levinasa, pojam je na

strani bića, dok je za Hajdegera na strani ontičkog određenja.”⁶ Iako postoji suprotstavljenost, Derida otkriva i bliskost ovih eshatologija koja se nazire u zajedničkom naporu da se dovede čitava filozofska avantura još od Platona. Hegelova pretenzija na totalitet apsolutnog mišljenja je zajednički izvor ovih filozofija, ali je razlika u odnosu prema Beskonačnom koje je za Hajdegera samo jedno naknadno određenje jednostavnosti mišljenja bića, dok je za Levinasa odnos prema beskonačno drugom izvor jezika, smisla i razlike. Međutim, sam Levinasov filozofski govor dovodi ga do izneveravanja namere. Razlog za to je, po Deridi, upravo metafizika dijaloga i podučavanja koja svojim dokazima, strogošću zahteva i samom istinom izvođenja, poriče upravo ono što je dokazano.

Iako je Derida otkrio u Levinasovom filozofskom govoru jednu dubinu koja izaziva drhtanje, iako mu priznaje da je uspeo da balansira po opasnoj oštreci između misaonog i nefilozofskog u hodu po pukotinama filozofskih pojmova grčko-evropske filozofije, upleo se u rizik konstituisanja mogućnosti nemogućeg sistema. „Ali pravo ime te sklonosti mišljenja prema Drugom, tog odlučnog prihvatanja nekoherentne nekoherentnosti nadahnute jednom istinom dubljom od logike filozofskog govora, pravo ime tog odustajanja od pojma, od a-priori-a govora i njegovih transcendentálnih horizonata – jeste empirizam. U osnovi, ovaj je učinio samo jednu grešku: filozofsku grešku da se predstavlja kao filozofija.”⁷ Levinasov san je dostizanje heterološkog mišljenja, mišljenja razlike, čistog mišljenja, ali taj san, po Deridi, iščezava na svetlosti dana i u osvit govora. Levinasov san je pokušaj da se izrazi neizrecivo, da se promisli mogućnost nemogućnosti, ali ova nemogućnost izgleda nemoguća samo iz perspektive tradicije filozofije. Da li je Deridina kritika ovde imanentna? Derida vešto iskače iz Levinasa kritikujući ga iz aspekta filozofije same u ime optuživanja čitave tradicije. Stiče se utisak da je Derida spreman da optuži samu filozofiju za to što nije u stanju da prihvati ovu različitost jer govor je taj koji spava i ne dopušta uvođenje varvarizama, kao da nije spreman za ovu intervenciju, kao da nije probuđen u onom smislu u kom se kod Levinasa buđenje otkriva kao spremnost za jedan novi filozofski preizvorni jezik.

Derida priznaje da je poduhvat koji Levinas izvodi prvi put do kraja izveden sa neviđenom odlučnošću i smelošću i da se najdublje otišlo u izokretanju empirizma u metafiziku, da se nesvodivost

susreta sa drugošću označava kao iskustvo *par excellence*. Derida pod empirizmom podrazumeva jednu nemoć da se opravda upotreba ne-filozofskog, takvu, da dovodi u pitanje doslednost logosa i tradicije platonističke metafizike zapada. Time sam odaje priznanje da Levinasa kritikuje iz pozicije puta od Platona do Huserla, na kom filozofija pokazuje nemoć da sama sebi pomogne. Upliv tog ne-filozofskog nije razlog da se ne filozofira, susret sa drugošću koja dolazi iz jevrejske tradicije može biti samo povod za proširenje sfere inteligibilnosti. Logos ne mora biti paralisiran, već je upravo iz njega moguće izvršiti ovaj susret sa ne-filozofskim, kroz propitivanje i istraživanje koje se može opravdati. Moguće je uspostaviti svojevrsni prevod iz jedne tradicije u drugu upotrebom logosa kao uporišnom tačkom svakog mogućeg sporazumevanja. Da li je ovde u optužbi sadržana i odbrana? Derida napominje da je Levinas načinio filozofsku grešku, da li ga to onda ipak zadržava na tlu filozofije same? Filozofija se događa i onda kada se odluči da je ona nepotrebna, uvek treba da se filozofira, podseća Levinas, a Derida, citirajući upravo to podsećanje, ostavlja prostor za Levinasa kao filozofskog mislioca čija misao dolazi iz najveće oskudice, iz jedne pustoši koja narasta, iz jednog razvlašćenja i demotivacije koja ostaje na nivou umnosti.

U posmrtnom govoru koji je Žak Derida održao 27. decembra 1995. godine, pominju se velike teme na koje nas podstiče mišljenje Emanuela Levinasa – tema bezgranične odgovornosti koja ide s one strane naše slobode i prethodi joj, tema bezuslovnog „Da” koje ima izvornu vernost prema neraskidivoj zajednici, tema bespomoćne izloženosti smrti i ekstremna iskrenost lica bližnjeg. Odgovornost za Drugog je odgovornost taoca kao iskustvo zamenjivanja i žrtve, Drugi individualizuje u odgovornosti prema njemu, smrt Drugog otvara jednu afekciju krivice preživelih, jedan ne-mir u nepoznatom. Levinas je doveo u pitanje naš odnos prema ontologiji i dao joj je jedno novo utemeljenje kao novi početak filozofije. „Ovo je iskustvo o kojem već sada znam da je ono sa Emanuelom Levinasom i njegovim mislima izvor, koji će biti beskonačan, da neću prestati da sa njim iznova i iznova započinem mišljenje, i to iz novog početka koji mi daruje – i ja ću uvek da započinem iznova da ih otkrivam preko svake teme... Drugi događaj, drugi filozofski šok-talas, srećna

trauma, u smislu reči na koji se on rado vraćao, trauma Drugog koja potiče do bližnjeg, je bio da je Emanuel Levinas, polazeći od njegove duboke lektire i novog čitanja mislilaca, a pošto je dopustio da se razglasi njegova reč preko objavljivanja učenja i izlaganja, polako pomerio osovinu, kurs usmerenja ili poredak fenomenologije, odnosno ontologije. Tako je razdrmao široki put jedne bezoblastne oblasti mišljenja; učinio je to dostojanstveno, bez polemisanja, istovremeno iznutra, verno i veoma široko, iz uveravanja jednog sasvim drugog mesta.⁸

Metafizika Emanuela Levinasa, čak i onda kada kritikuje fenomenologiju, već pretpostavlja upotrebu fenomenološke metode, a takva je upotreba sasvim jasno naznačena u mnogim tekstovima, uz najavu mogućeg iskoraka koji je u ovom radu označen kao meta-metodološki diskurs. Levinas drži do nasleđa fenomenološke metode, čak je izjednačavajući sa metodom filozofije u celini. Derida otkriva izvesnu nedoslednost u Levinasovom odnosu prema fenomenologiji, naime, Levinas je, u svom kritičkom odnosu prema Hajdegeru, tvrdio kako nije moguće izdvojiti metodu jer ona uvek sadrži, anticipirano viđenje smisla bića kome pristupamo. U Huserlovom i Hajdegerovom slučaju, nemoguće je, po Levinasu, izolovano posmatrati metodu, kao samo tehniku ili oruđe jer je kod njih ontološki sloj već prisutan kao metodološka naslaga. Ono što Levinas hoće da dovede u pitanje u fenomenološkoj metodi, samu odluku zapadne filozofije da sebe konstituiše kao naučnu i teorijsku, Derida određuje kao nemogućnost. „Ovo poslednje pitanje koje bi Levinas lako mogao da uputi Huserlu pokazaće da, čim govori protiv Hegela, Levinas ne može a da ga ne potvrdi, da ga je već potvrdio.”⁹ Derida smatra da je tema neadekvatnosti zaista huserlovska, da je viđenje, izvorno i suštinski, neadekvatnost unutrašnjosti i spoljašnjosti, da je opažaj transcendentne i rasprostrte stvari uvek nedovršen, da se imanentno opažanje odigrava u beskonačnom horizontu toka doživljaja. „I nadalje, ko nam je bolje do Levinasa učinio razumljivim ove huserlovske teme? Nije, dakle, reč o tome da se podsetimo na njih, već da se upitamo da li je naposljetku Huserl neadekvatnost sažeo, a beskonačne horizonte iskustva sveo na uslove raspoloživih objekata. I to pomoću naknadnog tumačenja za koje ga optužuje Levinas. Teško nam je da u to poverujemo.”¹⁰

Derida pronalazi bliskost između Huserla i Levinasa u govoru o beskonačno Drugom, koja podrazumeva transcendenciju i nesvodivost ovog iskustva zbog neodređenosti i nedovršenosti izvornih opažaja. Beskonačno Drugi je intencionalna modifikacija ega, a Huserl polaže račun o legitimnosti svoga govora uvodeći sistem fenomenalnosti ne-fenomenalnog. Levinas odbija da prizna intencionalnu modifikaciju ega jer bi to bio čin izvesnog nasilja, totalizovanja. Načiniti od Drugog samo alter-ego znači neutralisati njegovu apsolutnu drugost, a Huserlu izmiče beskonačnost drugosti drugog i on ga svodi na Isto.

Nemogućnost koju Levinas želi da ustanovi kao mogućnost je korenita, a Derida ne vidi osnov po kom bi se Levinas odvojio od Huserla. Intencionalnost podrazumeva poštovanje Drugog, Drugi je ipak Drugi onom Istom, a fenomenologija je govor tog poštovanja. Etika može bez ikakvog podređivanja da se slobodno konstituiše u fenomenologiji. Na ovom mestu Derida, ipak, nije u potpunosti u pravu jer Levinas Drugog uzima kao svetost samu, a poštovanje, naprosto, nije dovoljno. Levinasov iskorak se ogleda u tome što je spreman da ode i do onog umreti za Drugog, do odgovornosti koja nas čini taocima. Mora se priznati da filozofija Emanuela Levinasa svakako predstavlja doprinos savremenoj filozofiji, isticanjem mogućnosti apsolutne drugosti koja utemeljuje sve ostale mogućnosti. Levinasova fenomenologija društvenosti, u kojoj se otvaraju perspektive za jednu filozofiju komunikacije, predstavlja svojevrсно tumačenje analize intencionalnih sadržaja koja uspostavlja pojmove na horizontu njihovog pojavljivanja, otvara ih ka nepoznatom i budućem, ka onome što se još nije dogodilo, kroz preuzvišenost značenja onog ljudskog za drugog. Takvo istraživanje pokušava da ode s onu stranu fenomenologije, tragajući za istinskim smislom bića. On se sastoji u tome da se izađe iz svog poseda, da se izađe iz sebe kao sebe – transcendiranje. Levinas to označava kao *désintéressement*, kao pomak ka poziciji za drugog, kao izvesno razvlašćenje. Za takav iskorak potrebna je smelost duha obdarenog umom, mogućnost jednog iskoraka u transcendentno područje, posle kog više nema primarne zaštite skloništa subjektivnosti.

Filozofija komunikacije Emanuela Levinasa ukazuje na iskorak iz diskursa tradicionalne filozofije koji se ogleda u pronalaženju pre-izvornog smisla kroz put preko pukotina ontoloških

kategorija. Primat etike u odnosu na ontologiju iskazuje potrebu za izvesnim pred-filozofskim iskustvom iz kog nastaje filozofija kao komunikacija. Drugi se suprotstavlja potpunom zahvatanju u pojam, a ontologija je nemoćna da izrazi kompleksnost odnošenja i na taj način prelazi u etički odnos kroz koji je moguće iščitavati dvosmislenost ljudskog. Ovaj rad dovodi u pitanje neophodnost rangiranja etike i ontologije, insistirajući na tome da Levinas nije do kraja izveo argumentaciju o nemoći ontologije da konstituiše drugost, odnosno, nije dozvolio mogućnost jedne ontologije u kojoj bi takav poduhvat bio izaziv. Temeljni princip na kom je utemeljeno Levinasovo filozofsko promišljanje tradicije je objavljivanje filozofskog primata ideje beskonačnog nad totalitetom. Ono se može realizovati jedino u susretu sa drugim kao gostoprinstvo koje ispunjava ideju beskonačnog. Levinas smatra da su brojni filozofi pokušavali da artikulišu odnos prema drugom, ali taj odnos predstavlja samo igru istog, doduše, u vrlo različitim formama. Levinasova filozofija se postavlja u kontekst filozofije komunikacije naglašavanjem specifičnosti interpretacije drugosti kroz hod iz tradicionalne pojmovnosti ka artikulaciji neizrecivog. Paradoks govora o nepojmovnom i pozicija koja ukazuje na prekoračenje fenomenologije, može se okarakterisati kao meta-metodološki diskurs koji kroz blizinu apsorbuje subjekt u procesu ontološkog razvlašćenja.

Levinas je mislilac komunikacije i to je, možda, i jedina tema unutar njegove filozofije. Svi ključni pojmovi, u postupku kružnog definisanja, vraćaju se na ovaj pojam. Relacija prema drugom postaje komunikacija kada se dogodi žrtvovanje onoga Ja i tada ovo izvanredno odnošenje postaje transcendencija, a lice drugog čoveka, njegova blizina, otvara odgovornost koja čuva tajnu društvenosti. Odgovornost za drugog čoveka ide još i dalje do onog umreti za drugog, u kom Levinas vidi iskorak u odnosu na čitavu tradiciju. Jedna od posledica takvog iskoraka je i uspostavljanje ekstremnog humanizma, koji se nije mogao izraziti u strogom naučnom smislu jer sadrži elemente pred-pojmovnog i etičkog iskustva. Drugo je pitanje da li je takav poduhvat uopšte moguć.

Jedan od mogućih prigovora koje i sam Levinas anticipira je nedostiznost, nemogućnost i utopičnost ovakvog koncepta interpersonalnog. No, pitanje je da li je utopizam uopšte nekakav

prigovor, da li ijedna filozofska misao ikada izmiče utopizmu. Da li to znači da filozofska misao posebno, u svom normativnom, *Sollen* postupku, cepa jaz između onoga što jeste i onoga što bi moglo biti? Levinasova filozofija komunikacije, svesna sopstvenog utopizma u njemu ostaje upravo zbog ove diferencije jestanja i trebanja. Levinas daje predlog mogućeg odnosa prema ljudima, poslednju nadu za ono malo čovečnosti koja preostaje nakon svih nemilih događaja 20. veka. Savest Evropljana, na kraju milenijuma u kom se glorifikovao um, nije mirna – kako još misliti humanizam nakon ratova, ugnjetavanja, genocida, holokausta, terorizma, totalitarnih režima? Zadatak filozofije je da podstiče, kao majka svake nauke, duhovnost pojedinca, ljubav prema ljubavi, mudrost čovečnosti, autonomiju umnog subjekta i plemenitost. Kriza umnosti ne znači i silazak u ne-umno, već prekoračenje granica logosa ka novoj inteligibilnosti koja ima uporište u izvornom zajedništvu helenskog i hebrejskog.

Napomene

1. „Nasilje i metafizika, ogled o misli Emanuela Levinasa“, „Do te dubine će nas naterati da zadrhtimo mišljenje Emanuela Levinasa“, str. 11, „Adieu – poslednji oproštaj sa Emanueloom Levinasom“, „Politike prijateljstva“, „Dar smrti“, „Vera i znanje“.

2. Derida: „Nasilje i metafizika“, str. 56.

3. U disanju sebe već otvaramo podvrgavanju svemu drugom nevidljivom, ono je transcendencija kao oslobađanje zatvorenosti, sve dok dah ne preseče vetar drugosti. Sebe disanjem osloboditi zatvorenosti u sebe već pretpostavlja našu odgovornost za drugog.

4. Derida: „Nasilje i metafizika“, str. 105.

5. Ibidem.

6. Ibidem, str. 106.

7. Ibidem, str. 109.

8. Derida: „Adieu“, *Luča XVIII*, XIX, str. 210-211.

9. „Nasilje i metafizika“, str. 65.

10. Ibidem.

Literatura

108

- Levinas E. *Totalitet i beskonačnost*. Beograd: Jasen, 2006.
- *Totalitet i beskonačno: Ogled o izvanjkosti*. Sarajevo, 1976.
 - *Osjetljivost i blizina*. Nikšić, 1999.
 - „Bog i filozofija”. *Luča*, XVIII (2001), XIX (2002): 5-22.
 - *Drukčije od bivstva ili s onu stranu bivstvovanja*. Nikšić: Jasen, 1999.
 - *Među nama, misliti-na-Drugog, ogledi*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1998.
 - *Nekoliko refleksija o filozofiji hitlerizma*. Beograd: Filip Višnjić, 2000.
 - *Etika i Beskonačno*. Sarajevo: Dijalog, 1985.
 - *Vrijeme i Drugo*. Podgorica: Oktoih, 1996.
 - „Intencija, događaj i Drugi”. *Luča*, XVIII (2001), XIX (2002).
 - „Čovječnost je biblijska”. *Luča*, XVIII (2001), XIX(2002).
 - *Signature*. Paris, 1976.
 - *De l'etre a l'autre*. Paris: Fayard, 1990.
 - *Essais sur le penser-a-l'autre*. Paris: Bernard Grasset, 1991.
 - *De l' existence a l'existant*. Paris: Vrin, 1986.

Republika Srbija
Ministarstvo kulture i informisanja

Pokrajinski sekretariat za kulturu i
javno informisanje

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* objavljen je uz pomoć
Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Pokrajinskog
sekretarijata za kulturu i javno informisanje.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
/ glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1
(1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330

ulaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. XLVI, decembar 2013..
broj 238

Izdaje Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin” Zrenjanin. Izlazi pet brojeva godišnje. Cena po jednom primerku 200,00 dinara, godišnja pretplata 1000,00 dinara (za inostranstvo 2000,00 dinara) Pretplatu slati na žiro-račun broj **840-74664-12** Gradske narodne biblioteke sa naznakom za „ULAZNICU”.

Rukopise slati na adresu: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin” Trg slobode broj 2, 23000 Zrenjanin, otkucane, odnosno odštampane ili u elektronskom obliku, sa naznakom: „za ULAZNICU”

Rukopisi se ne vraćaju.

Telefon: +381 23 566 210

E-mail: biblioteka@zrbiblio.org
ulaznica@zrbiblio.org

Tehnička priprema: Vladimir Tot
Štampa: Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

.....